

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยเรื่องสภาพปัญหาการจัดการศึกษาแผนกธรรมสำนักเรียนขนาดเล็ก จังหวัดลำพูน ผู้วิจัยนำเสนอเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจากการศึกษาค้นคว้าตามลำดับ ดังนี้

1. ความเป็นมาของการจัดการศึกษาของสงฆ์ในประเทศไทย
2. ความเป็นมาของการศึกษาพระปริยัติธรรมในประเทศไทย
3. หลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรม
4. สภาพปัจจุบันและปัญหาในการจัดการศึกษาแผนกธรรมสำนักเรียนขนาดเล็ก

จังหวัดลำพูน

5. ภารกิจของสำนักเรียนในการจัดการศึกษา
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. ความเป็นมาของการจัดการศึกษาของสงฆ์ในประเทศไทย

1.1 ประวัติการศึกษาของคณะสงฆ์

วิเชียร อากาศฤกษ์ และสุนทร สุภูตะโยธิน (2528 : 175 - 178) ได้รวบรวมประวัติการศึกษาของคณะสงฆ์ สรุปได้ว่า ในสมัยพุทธกาล การศึกษาของพระสงฆ์แต่เดิมยึดถือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเป็นหลัก พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระสัทธรรมเทศนาแก่พุทธบริษัทอยู่เป็นประจำทุกวัน สำหรับพระภิกษุสงฆ์นั้นเมื่อได้ฟังพระสัทธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าแล้วนำมาถ่ายทอดแก่ศิษย์สืบต่อกันไป การศึกษาพระพุทธศาสนามีองค์ประกอบ 3 ประการ คือ ปรียัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ

ชั้นปรียัติ เป็นการศึกษาเล่าเรียนพระไตรปิฎก การศึกษาพระธรรมวินัย เป็นภาคทฤษฎี เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจว่า คำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่จัดเป็นธรรมบทนี้ ถ้านำมาปฏิบัติจะทำอย่างไร และเมื่อปฏิบัติแล้วจะได้ผลอย่างไร

ขั้นปฏิบัติ เป็นการปฏิบัติธรรม เป็นการนำเอาพระธรรมวินัยมาปฏิบัติด้วยกาย วาจา ใจ

และขั้นปฏิเวธ เป็นการตรัสรู้ล่วงผลการปฏิบัติ แสดงถึงผลการปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

อนึ่ง การศึกษาพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นการเรียนทั้งภาษาบาลีและคัมภีร์พระไตรปิฎก รวมเรียกว่า การศึกษาพระปริยัติธรรม

การศึกษาของสงฆ์ในสมัยพุทธกาล จำแนกเป็น 2 ประการ คือ

1. คันถธุระ เป็นการศึกษาพระธรรมวินัยอันเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และ
2. วิปัสสนาธุระ ซึ่งเป็นการศึกษาพระกรรมฐานอันเป็นอุบายฝึกหัดจิตใจของคน ให้สะอาดผ่องแผ้วปราศจากกิเลสทั้งหมด

กองศาสนศึกษา กรมการศาสนา (2526 : 1-4) ได้เรียบเรียงไว้ว่า ภายหลังจากพุทธกาล ได้มีการรวบรวมพระธรรมวินัยอันเป็นคำสั่งสอนของพระบรมศาสดาเป็นหมวดหมู่เป็น 3 ปิฎก คือ หมวดพระวินัย เรียกว่า พระวินัยปิฎก หมวดพระสูตร เรียกว่า พระสุตตันตปิฎก และหมวดพระอภิธรรม เรียกว่า พระอภิธรรมปิฎก รวมเรียกว่า พระไตรปิฎก แล้วพระสงฆ์สาวกได้เล่าบ่นท่องจำกันมาด้วยปาก เรียกว่า มุขปาฐะ และพระอรชยะเหล่านั้น ได้เป็นอาจารย์บอกกล่าวสั่งสอนให้ อรรถาธิบายเนื้อความของพระบาลีเหล่านั้น สืบ ๆ ต่อกันมา ปาฐะในพระไตรปิฎก นั้นเรียกว่า พระธรรม ซึ่งความหมายเดิม เรียกว่า ปาละหรือพระบาลี อรรถของพระบาลี คือ คำอธิบายของพระธรรมนั้น เรียกว่า อรรถกถา

ต่อมา ในสมัยกรุงศรีอยุธยา จัดระบบการศึกษาพระปริยัติธรรม แบ่งเป็น 3 ชั้น คือ

- 1) บาเรียนตรี ต้องแปลบาลีจนจบพระสูตร
- 2) บาเรียนโท ต้องแปลบาลีจบพระสูตรและพระวินัย และ
- 3) บาเรียนเอก ต้องแปลบาลีจบพระวินัยและพระอภิธรรม

และในสมัยรัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้เปลี่ยนระบบชั้นเรียนเป็นเปรียญ 1 ถึงเปรียญ 9 ประโยค

นอกจากวิชาพระปริยัติธรรมโดยตรงแล้ว ในวัดทั่ว ๆ ไป แต่เดิมมีการศึกษาศิลปวิทยาต่าง ๆ ที่เป็นความรู้ประกอบสำหรับการดำรงวัดบ้าง ที่เป็นขนบธรรมเนียมของวัดบ้าง โดยเฉพาะวิชาก่อสร้าง ช่างฝีมือ และศิลปะต่าง ๆ ซึ่งรวมทั้งจิตรกรรม ประติมากรรม และสถาปัตยกรรม ตลอดจน นิติศาสตร์ ภาษาศาสตร์ พงศาวดาร ดำเนินบ้านเรือนและท้องถิ่น เป็นต้น แต่ศิลปวิทยาเหล่านี้ มิได้มีการสืบทอดอย่างเป็นระบบและไม่มีการยอมรับอย่างเป็นทางการ เมื่อมี

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ทำให้ประชาชนหันเหความสนใจไปในด้านอื่น ๆ ในสมัยต่อมา ศิลปวิทยาเหล่านี้ก็เสื่อมสูญหรือค่อย ๆ เลือนลางหายไป (กองศาสนศึกษา, 2526 : 4)

การจัดการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีการริเริ่มปรับปรุงเปลี่ยนแปลงศาสนศึกษาครั้งใหญ่ คือ มีการทำนุบำรุงการศึกษาพระปริยัติธรรมที่สืบทอดมาแต่เดิม และวางหลักสูตรให้เรียนทางโลกควบคู่กันไป มีการย้ายการสอนพระปริยัติธรรมที่หน้าวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในพระบรมมหาราชวัง มาจัดตั้งเป็นบาลีวิทยาลัยขึ้นที่วัดมหาธาตุ เรียกว่า มหาธาตุวิทยาลัย เป็นวิทยาลัยแห่งแรกของไทย และเป็นการเริ่มจัดการศึกษาของสงฆ์ในรูปสถาบัน ต่อมาได้ทรงเปิดมหามกุฏราชวิทยาลัย และพระราชทานนามใหม่แก่ มหาธาตุวิทยาลัย เป็น มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยมีโครงการว่า สถาบันศาสนศึกษา 2 แห่งนี้ จะเป็นแหล่งที่พระภิกษุสามเณรได้ศึกษาพระปริยัติธรรม มีพระไตรปิฎกเป็นแกนและวิชาชั้นสูงอย่างสมัยใหม่ โดยสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงเริ่มการศึกษาอย่างสมัยใหม่ สำหรับพระภิกษุสามเณรในมหามกุฏราชวิทยาลัย และในช่วงเวลาใกล้เคียงกันก็ได้ทรงริเริ่มจัดตั้งการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมขึ้นมาใหม่อีกระบบหนึ่ง แบ่งเป็น 3 ชั้น คือ นักธรรมชั้นตรี จัดเป็นความรู้ระดับ นวกุมิธรรม นักธรรมชั้นโท จัดเป็นความรู้ระดับมัชฌิมภูมิ และนักธรรมชั้นเอก จัดเป็นความรู้ระดับเถรภูมิ การศึกษาแบบนักธรรมที่จัดเสริมเข้ากับการศึกษาบาลีแบบเปรียญ โดยสัมพันธ์กันอย่างถูกต้อง จะช่วยให้ผู้ศึกษาพัฒนาความสามารถในการเข้าถึงสาระแห่งความรู้ในคัมภีร์ และนำความรู้ในคัมภีร์ออกมาแสดง และใช้ประโยชน์พร้อมทั้งมีทัศนะที่กว้างและลึกยิ่งขึ้น (กองศาสนศึกษา, 2526 : 5 - 6)

การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีและแผนกธรรมของคณะสงฆ์ไทยได้ดำเนินต่อเนื่องเรื่อยมา โดยมีได้มีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในหลักการ และวิธีการทั้งในหลักสูตรและแบบเรียน กล่าวคือ ในแผนกบาลี มีวิชาบาลีไวยากรณ์เป็นพื้นฐานเบื้องต้น ต่อจากนั้น มีวิชาแปลมคธเป็นไทย แปลไทยเป็นมคธ การแต่งฉันท และ การแต่งเรียงความภาษามคธ ส่วนแผนกธรรม ก็มีเพียงวิชา เรียงความแก้กระทู้ธรรมให้ผิดหัดอธิบายความในและพุทธศาสนสุภาษิตต่าง ๆ วิชาธรรมให้รู้เข้าใจหลักธรรมในหมวดธรรมต่าง ๆ ที่ควรรู้และรู้ภาวการณ์ข้อธรรมสำคัญ ๆ วิชาวินัยให้ศึกษาพระวินัยทั้งส่วนที่มาในพระปาติโมกข์และส่วนพระอภิธมาจาริกวัตร รวมทั้งสังฆกรรมต่าง ๆ วิชาพุทธประวัติให้ศึกษาประวัติของพระพุทธเจ้าพระประวัติของพระสาวกองค์สำคัญ ๆ กับเพิ่มวิชาศาสนพิธีในบางชั้น การวัดผลเน้นความจำมากกว่าความเข้าใจ การกำหนดหลักสูตรและการวัดผล เป็นหน้าที่ของแม่กองบาลีสนามหลวง และแม่กองธรรมสนามหลวงเป็นลำดับ ส่วนการจัดการศึกษาเป็นหน้าที่ของวัดแต่ละวัดทั่วประเทศ ไม่มีระบบการนิเทศ การติดตามเพื่อการพัฒนาการบริหารการศึกษาขึ้นอยู่กับคณะสงฆ์ส่วนกลาง การอุปถัมภ์การศึกษาอยู่ใน

พระบรมราชูปถัมภ์ โดยได้รับเงินงบประมาณอุดหนุนของรัฐส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งได้จาก ศาสนสมบัติกลางและการจัดหาทุนของวัดนั้น ๆ (นิคม สมบุตร. ออนไลน์. 2540 : 16)

แต่เดิมการศึกษาของรัฐมิได้แยกเป็นแผนกหนึ่งต่างหาก ว่างซึ่งเป็นสถานศึกษาสำหรับ เจ้านายและขุนนาง วัดเป็นสถานศึกษากลางสำหรับประชาชนทั่วไป การศึกษาเล่าเรียน จัดดำเนินไปอย่างไม่เป็นทางการ นอกจากการเล่าเรียนพระปริยัติธรรมอย่างที่กล่าวข้างต้นแล้ว ก็มีการศึกษาอย่างเป็นทางการขึ้น โดยนำระบบการศึกษาตามแบบอย่างของประเทศตะวันตก เข้ามาจัดดำเนินการ ในระยะแรกมีการร่วมมือกันระหว่างพุทธจักรและอาณาจักรในการจัดการศึกษาของรัฐ พร้อมทั้งได้มีการเริ่ม ปรับปรุงระบบการศึกษาของสงฆ์ขึ้นใหม่ให้สอดคล้องกับ กาลสมัย (นิคม สมบุตร. ออนไลน์. 2540 : 3)

การจัดการศึกษาที่มีวัดและพระสงฆ์ (พุทธจักร) เป็นผู้จัดการศึกษาร่วมกับราชการ หน่วยราชการ (อาณาจักร) สมัยนั้น ทั้งส่วนที่รับผิดชอบการศึกษา และส่วนที่ทำงานด้านการศึกษา รวมอยู่ด้วยกัน เรียกว่า กระทรวงธรรมการ แต่พอสิ้นรัชกาลที่ 5 ขึ้นรัชกาลที่ 6 ก็เห็นว่าการศึกษากับเรื่องศาสนานั้น ไปด้วยกันไม่ได้เป็นการคนละอย่าง จึงได้มีการเปลี่ยนแปลงชื่อกระทรวงธรรมการ เป็นกระทรวงศึกษาธิการ แล้วย้ายกรมธรรมการ ที่เป็นกิจเกี่ยวกับสงฆ์ออกไปสังกัด กระทรวงวัง เมื่อ พ.ศ. 2462 การแยกกรมธรรมการ ไปขึ้นกับกระทรวงวังนั้น ตามหลักฐาน ปรากฏว่าเป็นพระคำริของสมเด็จพระสังฆราช กรมหลวงชินวราวุฒินันท์ เพราะทรงเห็นว่า เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงธรรมการ มีความเห็นต่างไปจากคำริของพระองค์ เป็นเหตุให้เกิดปัญหาในการทำงานร่วมกัน (จารีต ในเสนา. 2539 : 8 - 11)

นอกจากนี้ยังมีความเห็นแย้งกันระหว่างคณะสงฆ์กับกระทรวงธรรมการ ในเรื่อง การจัดการศึกษาของ โรงเรียนที่อยู่ในความดูแลของวัด ซึ่งเรื่องนี้พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าธานีนิวัติ ทรงเล่าว่า ปลายรัชกาลที่ 6 พวกครูออกจะรังเกียจว่า พระที่ความรู้ทางวิชาครู เกรงจะเข้ามาชักจูงให้ผิดหลัก จึงเกิดขัดแย้งกันขึ้นระหว่างพระกับครู ถึงขั้นที่ทางคณะสงฆ์ขอพระราชทาน ให้แยกกรมธรรมการออกจากกระทรวงศึกษาธิการ ฟังเสียงคู่ออกจะมีความว่า ฝ่ายครูก็พอใจที่จะ ได้ทำงาน ไม่เกรงใจพระ ภายหลังการแยกกรมธรรมการออกจากกระทรวงศึกษาธิการแล้ว การศึกษาของคณะสงฆ์ กับของรัฐจึงได้แยกออกจากกัน เป็นเหตุให้แผนการศึกษาของชาติ ในสมัย ต่อมาทุกลบ ไม่ได้มีคณะสงฆ์ร่วมพิจารณาด้วย และคณะสงฆ์จะรับผิดชอบในนโยบายการศึกษา ของคณะสงฆ์เท่านั้น (พระราชวิสุทธิกวี. 2536 : 436)

ระบบการศึกษาของรัฐกับของคณะสงฆ์ได้แยกออกจากกันนับแต่นั้นมา การศึกษา ของฝ่ายบ้านเมืองก็ได้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง ให้เจริญรุดหน้ามาตามลำดับมีมหาวิทยาลัย วิทยาลัย โรงเรียน เกิดขึ้นมากมายทั่วทุกส่วนของประเทศ มีการศึกษาทั้งระดับประถมศึกษา

มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา ในส่วนอุดมศึกษาก็มีทั้งระดับปริญญาตรี ปริญญาโท และปริญญาเอก นอกจากนั้นยังมีการศึกษาผู้ใหญ่และการศึกษานอกระบบโรงเรียน และมีการพัฒนาทางการเรียนการสอนไปตามเทคโนโลยีสมัยใหม่ตลอดเวลา (มงคล สิทธิหล่อ. ออนไลน์. 2545 : 16)

ในภาวะการณ์เช่นนี้ ประกอบกับสภาพการศึกษาพระปริยัติธรรมที่มีได้มีการแก้ไขปรับปรุงได้ทำให้ค่านิยมในหมู่เยาวชน และพระสงฆ์ที่มีต่อการศึกษาพระปริยัติธรรมลดลงไป พระสงฆ์มีความไม่มั่นใจต่อระบบการศึกษาพระปริยัติธรรมเดิมของคณะสงฆ์ จึงได้ชวนชวนเรียนวิชาการต่าง ๆ ทางโลก มากกว่าวิชาพระปริยัติธรรม เช่น การเรียนกวดวิชาเพื่อสอบเทียบความรู้ในระดับมัธยมศึกษา เรียนในระดับการศึกษาผู้ใหญ่แบบเสร็จ สอบวิชาชุดครู เรียนในโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา เรียนในระบบการศึกษาทางไกลของมหาวิทยาลัย สุโขทัยธรรมมาธิราช ตลอดจนชวนชวนเรียนวิชาชีพ เช่น พิมพ์ดีด บัญชี ช่างไฟฟ้า อิเล็กทรอนิกส์ เป็นต้น เมื่อความต้องการของพระสงฆ์เหล่านี้ ขัดกับแนวความคิดของพระเถระผู้บริหารการศาสนา เช่น เจ้าอาวาส เป็นต้น ก็ทำให้เกิดการห้ามไม่ให้พระสงฆ์ไปศึกษาหาความรู้ทางโลก และทำให้เกิดการฝ่าฝืน และความกระด้างกระเดื่องก่อให้เกิดปัญหาในด้านการปกครองเป็นอันมาก (พระมหามณเฑียร ธีรานนุโท. 2534 : 34 - 36)

การศึกษาของคณะสงฆ์ ได้กลายเป็นช่องทางแสวงหาความก้าวหน้าในชีวิตของลูกหลานชาวชนบทห่างไกลที่ด้อยโอกาสทางสังคม ผู้บวชส่วนมากเป็นผู้ไม่มีความรู้ด้านสามัญและอาชีพเป็นพื้นฐานมาก่อน จึงต้องการศึกษาวิชาการต่าง ๆ ในระหว่างที่บวชเรียนอยู่ เพื่อเสริมสร้างความรู้ความสามารถในการปฏิบัติศาสนกิจและหากลาสิกขาบท ก็จะได้้นำความรู้วิชาการเหล่านั้น ไปใช้ประกอบวิชาชีพหรือศึกษาต่อ แต่การศึกษาสายพระปริยัติธรรมมิได้มีการแก้ไขปรับปรุง ให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง ที่จะสามารถสนองความต้องการของผู้บวชตามประเพณีบวชเรียนนั้นพระภิกษุสามเณรเหล่านั้น จึงดิ้นรนชวนชวนหาทางเล่าเรียนกันเอง(พระมหามณเฑียร ธีรานนุโท. 2534 : 38)

ปัญหาเหล่านี้ พระเถระหลายท่านที่เป็นผู้นำในวงการคณะสงฆ์ได้พยายามแก้ไขโดยจัดให้มีการศึกษาตามระบบมหาวิทยาลัยสงฆ์ขึ้น โดยได้ตั้งมหาวิทยาลัยสงฆ์ 2 แห่ง คือ สภาการศึกษา มหามกุฏราชวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. 2498 และมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. 2490 แต่รัฐไม่รับรองวิทยฐานะ จนถึง พ.ศ. 2527 จึงได้มีการตราพระราชบัญญัติกำหนดวิทยฐานะผู้สำเร็จวิชาการพระพุทธศาสนา พ.ศ. 2527 ขึ้น ซึ่งได้ให้การรับรองอย่างเป็นทางการแก่ผู้สำเร็จการศึกษาตามหลักสูตรที่คณะสงฆ์จัดดำเนินการมาแต่เดิม คือ เปรียญธรรม 9 ประโยค และผู้สำเร็จการศึกษาตามหลักสูตรที่จัดขึ้นใหม่ ตามระบบมหาวิทยาลัยสงฆ์ คือ หลักสูตรปริญญาศาสนศาสตรบัณฑิต

ของสภาการศึกษา มหาวิทยาลัย และหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิตของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โคนรับรองว่ามีวิทยฐานะชั้นตรี มีศักดิ์และสิทธิ์เท่าปริญญาตรีทั่วไป (มงคล สิทธิหล่อ. ออนไลน์. 2545 : 17)

1.2 การศึกษาของคณะสงฆ์ในปัจจุบัน

สุรชัย ขัน (2539 : 15-16) ได้ระบุไว้ว่า นโยบายหลัก อำนาจหน้าที่มหาเถรสมาคม ข้อหนึ่งว่า รักษาพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนา ถือเป็นนโยบายหลักของการศึกษาของคณะสงฆ์โดยแท้ แม้คณะกรรมการฝ่ายศาสนศึกษาของมหาเถรสมาคมจะกำหนดแนวทาง และวิธีปฏิบัติการส่งเสริมการศาสนศึกษาในกาลต่อไป ก็ควรยึดถืออำนาจหน้าที่มหาเถรสมาคมข้อนี้เป็นหลัก อำนาจหน้าที่มหาเถรสมาคมข้อหนึ่งว่า ควบคุมและส่งเสริมการศาสนศึกษาของคณะสงฆ์ (ม. 15 ตรี แห่ง พ.ร.บ. คณะสงฆ์ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2535) จึงถือได้ว่ามหาเถรสมาคมเป็นผู้บัญชาการควบคุมและส่งเสริมการศาสนศึกษาของคณะสงฆ์ แต่ในทางปฏิบัติเป็น ผู้กำหนดแนวการปฏิบัติในการควบคุมและส่งเสริม และมีคณะกรรมการฝ่ายศาสนศึกษาของมหาเถรสมาคม แม่กองบาลีสนามหลวง และแม่กองธรรมสนามหลวง เป็นผู้รับภาระในส่วนกลาง

อำนาจเจ้าคณะทุกส่วนทุกชั้นมีข้อหนึ่งว่า ควบคุมและส่งเสริมการศาสนศึกษาให้ดำเนินไปด้วยดี (กฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ 15 พ.ศ. 2535 ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ ข้อ 7, 10 , 15 , 20 และ 24) เจ้าคณะทุกส่วนทุกชั้นย่อมเป็นผู้ควบคุมและส่งเสริมการศาสนศึกษาโดยแท้ แต่เจ้าคณะจังหวัด (เว้นเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร) ควรได้รับภาระนี้อย่างใกล้ชิดกว่าเจ้าคณะชั้นอื่น เพราะเป็นเจ้าสำนักเรียนคณะจังหวัดโดยตำแหน่ง การควบคุมและส่งเสริมความข้อนี้เป็นหลักสำคัญในการถวายเป็นความรู้ระดับเจ้าคณะ จึงแยกพิจารณาเป็น 2 ประเด็น คือ การควบคุมการศาสนศึกษา และการส่งเสริมการศาสนศึกษา

พระเทพปริยัติสุธี (2540 : 88-99) ได้กล่าวเกี่ยวกับการจัดการศึกษาของสงฆ์ไว้ว่า การศาสนศึกษาเป็นกิจการของคณะสงฆ์ประเภทหนึ่งที่สำคัญยิ่ง มหาเถรสมาคม มีอำนาจหน้าที่ควบคุม และส่งเสริมการศาสนศึกษาของคณะสงฆ์ (ม. 15 ตรี แห่ง พ.ร.บ. คณะสงฆ์ ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2535) ในระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง มหาเถรสมาคม ได้กำหนดอำนาจหน้าที่เจ้าคณะทุกส่วนทุกชั้นว่า มีหน้าที่ควบคุมและส่งเสริมการศาสนศึกษาให้ดำเนินไปด้วยดี จนถึงขณะนี้ยังมิได้มีการวางระเบียบมหาเถรสมาคมแต่อย่างใด

สวัสดิ์ มีอบ และคณะ (2541 : 18) ได้ระบุไว้ว่า การศาสนศึกษา หมายถึง การศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยในพระพุทธศาสนาของบรรพชิตและคฤหัสถ์ หรือการศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติศาสตร์ ซึ่งเป็นหนึ่งในสี่ธรรม 3 ของบรรพชิตและคฤหัสถ์ ในปัจจุบันพระปริยัติ

ลัทธธรรม เรียกสั้น ๆ ว่า พระปริยัติธรรม แต่เดิมนั้น องค์พระมหากษัตริย์ทรงดำเนินการ จนเรียก การสอบว่า สอบในสนามหลวง โดยอาราธนาพระมหาเถระ เป็นแม่กองและกรรมการสอบ ปัจจุบันนี้ แม้คณะสงฆ์จะรับมาดำเนินการเอง แต่ก็ยังคงอยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ ระเบียบการจัด ศาสนศึกษา ยังคงเป็นไปตามจารีตที่เคยถือปฏิบัติสืบมา เพราะยังมีได้มีระเบียบมหาเถรสมาคม กำหนดวิธีดำเนินการศาสนศึกษา การแต่งตั้งแม่กองบาลีสนามหลวง และแม่กองธรรมสนามหลวง คงเป็นไปตามจารีตเดิม โดยหลักการแบ่งการศึกษาพระปริยัติธรรมออกเป็น 2 แผนก คือ แผนกบาลี และแผนกธรรม

สำนักงานเลขาธิการมหาเถรสมาคม (ออนไลน์. 2549 : 4-5) การจัดการศึกษาของ คณะสงฆ์ในปัจจุบันมีสภาพการศึกษาของคณะสงฆ์เป็นศูนย์กลาง สำหรับส่งเสริม ควบคุมนโยบาย การศึกษาของคณะสงฆ์ทั้งปวง ฝ่ายสังฆมณฑล เพื่อเป็นการประสานงานที่เกี่ยวข้องกับระบบ การศึกษาและการวัดผลการสอบทุกแผนก ทุกสาขาของคณะสงฆ์ สภาพการศึกษาของคณะสงฆ์ มีองค์ประกอบ ดังนี้

1. สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก	ประธานกรรมการ
2. แม่กองบาลีสนามหลวง	รองประธานรูปที่ 1
3. แม่กองธรรมสนามหลวง	รองประธานรูปที่ 2
4. นายกสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย	กรรมการ
5. นายกสภาการศึกษามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	กรรมการ
6. ประธานสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย	กรรมการ
7. อธิการบดีมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	กรรมการ
8. เลขาธิการสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย	กรรมการ
9. เลขาธิการมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	กรรมการ
10. ผู้ทรงคุณวุฒิ ไม่เกิน 11 ท่าน ซึ่งสมเด็จพระสังฆราช
ทรงแต่งตั้งตามมติของมหาเถรสมาคม	กรรมการ
11. เลขาธิการสภาการศึกษาสงฆ์
(อธิบดีกรมการศาสนา)	กรรมการและเลขานุการ

สภาการศึกษาของคณะสงฆ์ มีบทบาทหน้าที่ ดังนี้

1. ควบคุมการศึกษาของสงฆ์
2. ส่งเสริม ควบคุมนโยบายการศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณร และการศึกษาที่พระภิกษุสามเณรจัดขึ้นสำหรับฆราวาส

3. พิจารณาวางโครงการหรือแผนการศึกษาของคณะสงฆ์ทุกระดับ และทุกสาขา วิชาตามนโยบายของคณะสงฆ์
4. พิจารณาให้ความเห็นชอบการจัดการทำหลักสูตร และแบบเรียนตามโครงการ การศึกษาทุกระดับ
5. พิจารณาปัญหาเกี่ยวกับการศึกษาหรือเรื่องอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับการศึกษาตาม ที่มหาเถรสมาคมมอบหมาย

การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ในปัจจุบัน

การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ในปัจจุบันมีองค์กรและคณะกรรมการที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

1) มหาเถรสมาคม

มหาเถรสมาคมเป็นองค์กรการปกครองสูงสุดของคณะสงฆ์ ประกอบด้วย สมเด็จพระสังฆราช ทรงดำรงตำแหน่งประธานกรรมการ สมเด็จพระราชาคณะทุกรูปเป็น กรรมการ โดยตำแหน่ง และพระราชาคณะซึ่งสมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งไม่เกินสิบสองรูปเป็น กรรมการ อธิบดีกรมการศาสนา เป็นเลขาธิการมหาเถรสมาคมโดยตำแหน่ง กรมการศาสนา ทำหน้าที่สำนักเลขาธิการมหาเถรสมาคม

2) แม่กองธรรมสนามหลวง

มีบทบาทหน้าที่ ดำเนินการคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช คำสั่ง ผู้บังคับบัญชาเหนือตน ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ให้ดำเนินไปได้ด้วยดี และมีหน้าที่ในการออกข้อสอบธรรมสนามหลวงในทุกระดับชั้นของแต่ละปี

3) เจ้าคณะภาค

มีบทบาทหน้าที่ ดำเนินการคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช คำสั่ง ผู้บังคับบัญชาเหนือตน ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ให้ดำเนินไปได้ด้วยดี

4) เจ้าคณะจังหวัด

มีบทบาทหน้าที่ ดำเนินการคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช คำสั่งผู้บังคับบัญชาเหนือตน ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ให้ดำเนินไปได้ด้วยดี

5) เจ้าคณะอำเภอ

มีบทบาทหน้าที่ ดำเนินการคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช คำสั่งผู้บังคับบัญชาเหนือตน ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ให้ดำเนินไปได้ด้วยดี

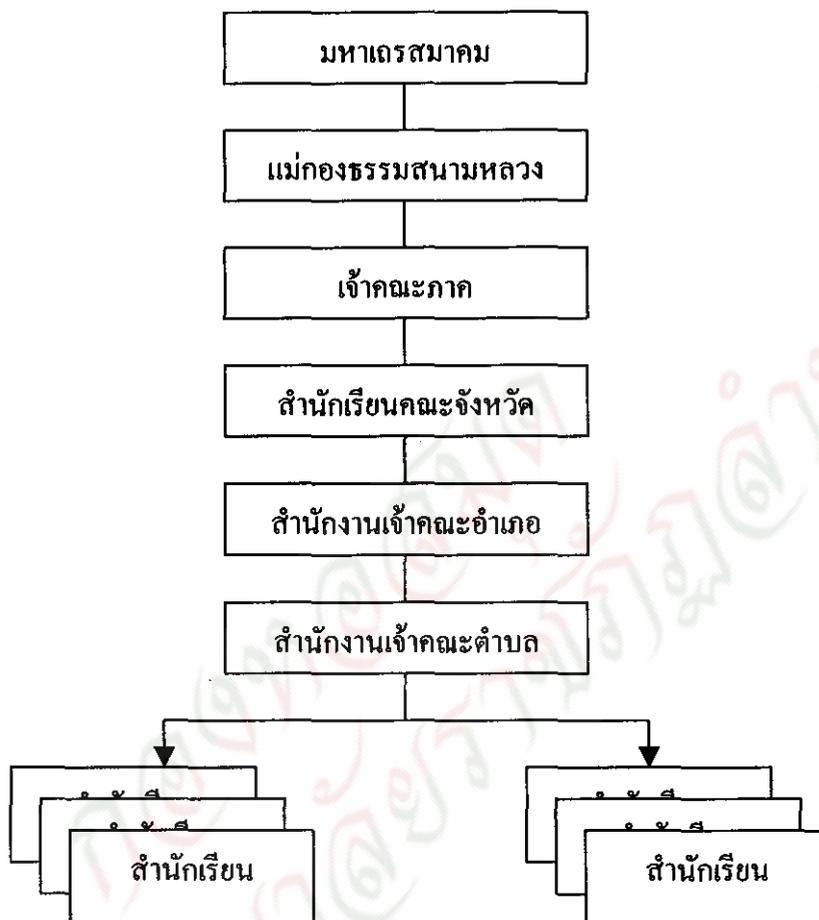
6) เจ้าคณะตำบล

มีบทบาทหน้าที่ ดำเนินการคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช คำสั่งผู้บังคับบัญชาเหนือตน ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ให้ดำเนินไปได้ด้วยดี

7) เจ้าอาวาส หรือเจ้าสำนักเรียน

มีบทบาทหน้าที่ ดำเนินการคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช คำสั่งผู้บังคับบัญชาเหนือตน ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ให้ดำเนินไปได้ด้วยดี

แผนภูมิที่ 1 แสดงโครงสร้างการบริหารงานการศึกษาแผนกธรรม

ที่มา : สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง. (ออนไลน์ : 2549 : 3)

การควบคุมการศาสนศึกษา ได้แก่ การที่เจ้าคณะหรือผู้มีหน้าที่เป็นภาระกำกับดูแลการศาสนศึกษาที่เจ้าอาวาสจัดขึ้น เพื่อเป็นไปตามระเบียบแบบแผนและมีประสิทธิภาพ ดังนี้

1. คณะกรรมการฝ่ายศาสนศึกษา
2. แม่กองบาลีสนามหลวง
3. แม่กองธรรมสนามหลวง
4. เจ้าคณะทุกส่วนทุกชั้น

การส่งเสริมการศาสนศึกษา ได้แก่ การที่เจ้าคณะเป็นภาระช่วยเหลือเกื้อกูลหรืออุดหนุนจนเจ้าอาวาสจัดขึ้น เพื่อให้การศาสนศึกษาคำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพและเป็นไปตามวัตถุประสงค์ เจ้าคณะต้องส่งเสริมตามควรแก่เหตุ ดังนี้

1. ช่วยแก้ไขปัญหาซึ่งเกิดมีขึ้น
2. ช่วยส่งเสริมฐานะของสำนักศาสนศึกษาและสำนักเรียน
3. ช่วยส่งเสริมฐานะผู้บริหารการศาสนศึกษาในทุกสำนักตามสมควร
4. ช่วยแนะนำการจัดงบประมาณอุดหนุนให้ได้รับตามสมควร
5. ช่วยแก้กฏอุดหนุนโดยประการอื่นอันเหมาะสม
6. ช่วยยกย่องเชิดชูผู้สอนเปรียญธรรมประโยคต่าง ๆ ได้
7. ส่งเสริมให้พระเปรียญได้เป็นผู้ปกครองคณะสงฆ์ตามสมควร

การจัดสายงาน หน่วยงานและหน้าที่ความรับผิดชอบนั้น กรมการศาสนา (2526 : 96 -100)

ระบุว่า สำนักเรียนพระปริยัติธรรมเป็นองค์การในสังกัด เกิดขึ้นจากความจำเป็นและความจำเป็นของสังคม สำนักเรียนพระปริยัติธรรมจะต้องดำเนินการบริการ เพื่อรักษาประโยชน์ของพระพุทธศาสนาและบุคลากร นักเรียน และชุมชน ดังนั้น การจัดสายงานและหน่วยงานในสำนักเรียนพระปริยัติธรรม จึงต้องสอดคล้องกับหลักการดังกล่าวข้างต้น ซึ่งอาจจัดเป็นรูปจำลองได้ดังนี้

คณะกรรมการที่ปรึกษา ประกอบด้วยเจ้าอาวาสเป็นประธาน รองเจ้าอาวาส หัวหน้าหมวดวิชา ครู อาจารย์ เป็นกรรมการ มีเลขานุการเจ้าอาวาสเป็นเลขานุการคณะกรรมการที่ปรึกษา มีหน้าที่และความรับผิดชอบในการให้คำปรึกษาแก่ครูใหญ่ สำนักเรียนพระปริยัติธรรมตามที่หารือ

ฝ่ายวิชาการ ประกอบด้วยอาจารย์ใหญ่ หรือครูใหญ่สำนักเรียนพระปริยัติธรรม หัวหน้าหมวดวิชาและครูอาจารย์ เป็นผู้ร่วมงาน มีหน้าที่และความรับผิดชอบดำเนินการจัดการเรียนการสอนและประเมินผลตามหลักสูตร

ฝ่ายธุรการ ประกอบด้วย รองเจ้าอาวาสหรือครู อาจารย์ฝ่ายเลขานุการดำเนินงานเกี่ยวกับงานสารบรรณ การเงิน ทะเบียน และบุคลากร เจ้าหน้าที่อื่น ๆ เป็นผู้ร่วมงาน มีหน้าที่และความรับผิดชอบในการสนับสนุนและส่งเสริมงานของฝ่ายวิชาการ และฝ่ายอื่น ๆ ให้ดำเนินไปได้ด้วยดีอีกส่วนหนึ่ง

ฝ่ายการปกครอง ประกอบด้วย เจ้าอาวาสหรือครูใหญ่ อาจารย์ใหญ่ ฝ่ายปกครองจัดให้มีหัวหน้าสถานักเรียนและงานแนะแนวเป็นผู้ร่วมงาน มีหน้าที่และความรับผิดชอบในการสนับสนุนส่งเสริมและควบคุมดูแลการดำเนินการของสถานักเรียน และจัดกิจกรรมแนะแนวให้ดำเนินการตามกฎระเบียบข้อบังคับและพระธรรมวินัย

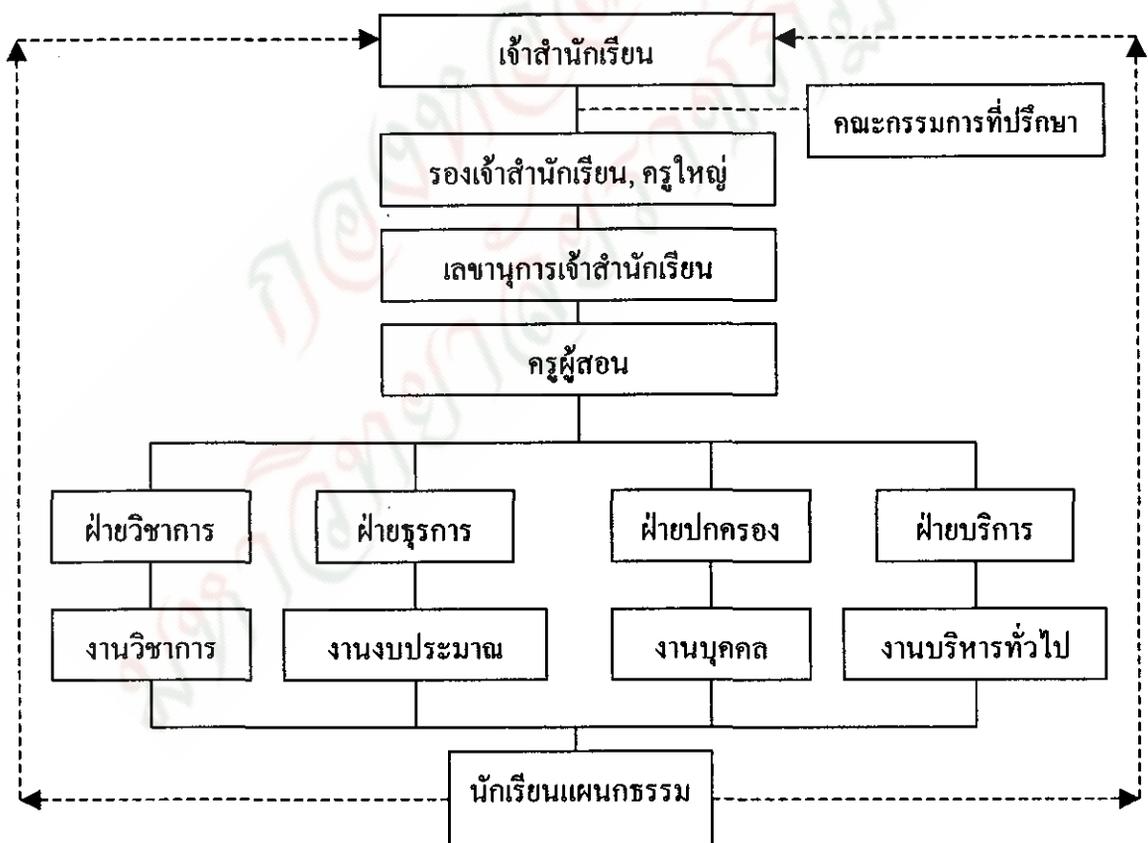
ฝ่ายบริการ ประกอบด้วย รองเจ้าอาวาสหรือครูใหญ่ อาจารย์ใหญ่ ฝ่ายบริการ มีหัวหน้า งานห้องสมุด งานโสตทัศนศึกษา งานพยาบาล และงานกิจกรรมต่าง ๆ เป็นผู้ร่วมงาน มีหน้าที่และความรับผิดชอบในการจัดบริการห้องสมุด จัดบริการทางโสตทัศนศึกษาให้แก่ครู

อาจารย์ และนักเรียนในสำนักเรียนพระปริยัติธรรม จัดบริการสนับสนุนในงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อส่งเสริมการเรียนการสอน

หน้าที่และความรับผิดชอบผู้บริหารและเจ้าสำนักเรียนพระปริยัติธรรม กล่าวคือ ผู้บริหารและเจ้าสำนักเรียนพระปริยัติธรรม ตลอดจนครูใหญ่ ควรจะมีหน้าที่ และความรับผิดชอบ ในสำนักเรียนพระปริยัติธรรม โดยสรุปได้ดังนี้คือ

1. การบริหารวิชาการ
2. การบริหารงบประมาณ
3. การบริหารบุคคล
4. การบริหารทั่วไป

แผนภูมิที่ 2 แสดงโครงสร้างการบริหารงานสำนักเรียน

ที่มา : สำนักงานเจ้าคณะจังหวัดลำพูน (2549 : 1)

2. ความเป็นมาของการศึกษาพระปริยัติธรรมในประเทศไทย

การศึกษาของภิกษุสามเณรในประเทศไทยแต่โบราณมาคือการศึกษาภาษาบาลีที่เรียกว่าการศึกษาพระปริยัติธรรมเป็นการศึกษาพระพุทธศาสนาในภาษาบาลีเพื่อให้รู้ภาษาบาลีสามารถอ่านพระคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาได้โดยสะดวกเพราะคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทซึ่งมีฉบับอยู่ในประเทศไทยนั้น ล้วนจารึกไว้ด้วยภาษาบาลี ฉะนั้น ผู้ที่ประสงค์จะรู้พระธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาให้แตกฉานจึงจำเป็นต้องศึกษาภาษาบาลีให้รู้แตกฉาน ซึ่งนับว่าเป็นเรื่องที่ยากไม่น้อยสำหรับภิกษุสามเณรทั่วไป ด้วยเหตุนี้ ผู้ที่ไม่รู้ภาษาบาลีจึงพลอยไม่ค่อยรู้เรื่องคำสอนของพระพุทธศาสนาอย่างแจ่มชัดตามไปด้วย ทั้งเป็นเหตุให้ภิกษุสามเณรทั่วไปไม่ค่อยเอาใจใส่ที่จะศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับคำสอนของพระพุทธศาสนาด้วยเพราะเรียนยาก ฐายาก (สวัสดี มีอบ และคณะ. 2541 : 11-15)

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส แต่ครั้งยังทรงดำรงพระอิสริยยศเป็นกรมหมื่น ทรงพระปริวิตกถึงความเป็นไปของภิกษุสามเณรดังกล่าวมาข้างต้น จึงได้ทรงพระดำริหาทางจัดการเล่าเรียนเพื่อให้ภิกษุสามเณรได้เรียนรู้พระธรรมวินัยได้สะดวกแล้วกว้างขวางยิ่งขึ้น โดยได้ทรงริเริ่มสอนพระธรรมวินัยแก่ภิกษุสามเณรบวชใหม่เป็นภาษาไทยขึ้นที่วัดบวรนิเวศวิหารเป็นครั้งแรก ในฐานะที่ทรงเป็นพระอุปัชฌายาจารย์ ดังที่ทรงอธิบายไว้ในตำนานวัดบวรนิเวศวิหารว่า แต่ก่อนมา ภิกษุบวชได้ก็พรรษาที่ตาม ไม่สนใจแล้วไม่รู้ธรรมวินัยเลย นอกจากที่เคยปฏิบัติ จึงจัดสอนภิกษุสามเณรบวชใหม่ในเรียนธรรมวินัยในภาษาไทยเป็นการส่วนตัวในหน้าที่แห่งอุปัชฌายาจารย์ก่อน ต่อมาปลูกความนิยมออกไปถึงภิกษุสามเณรเก่าด้วย จนถึงจัดเป็นการเรียนเป็นพื้นวัดขึ้นได้ และมีวัตรธรรมยุตอื่นทำตามแพร่หลายออกไป

นี่คือจุดเริ่มต้นของการศึกษาพระปริยัติธรรมแบบใหม่ที่เรียกว่า นักรธรรม ในเวลาต่อมาหรือเรียกอย่างเป็นทางการว่า พระปริยัติธรรมแผนกธรรม คู่กับพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ซึ่งเป็นหลักสูตรการศึกษาของพระสงฆ์ไทยมาแต่โบราณ

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงเริ่มการสอนธรรมวินัยในภาษาไทยแก่ภิกษุสามเณรบวชใหม่ดังกล่าวมาข้างต้นขึ้นเมื่อใดไม่ปรากฏหลักฐาน ทรงกล่าวไว้ในตำนานวัดบวรนิเวศวิหาร แต่เพียงว่า การสอนธรรมวินัยในภาษาไทยแก่ภิกษุสามเณรบวชใหม่ดังกล่าว เป็นการที่ได้ทรงจัดขึ้นเมื่อทรงครองวัดบวรนิเวศวิหาร สืบต่อจากสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ (นับแต่ พ.ศ. 2435 เป็นต้นมา) จึงสันนิษฐานว่า คงทรงริเริ่มขึ้นตั้งแต่เมื่อแรกทรงครองวัดบวรนิเวศวิหาร ในฐานะที่ทรงเป็นพระอุปัชฌาย์ซึ่งจะต้องให้การอบรมสั่งสอนสังฆวิการิกและภิกษุสามเณรที่อยู่ในความปกครอง

ลักษณะการสอนธรรมวินัยในภาษาไทยที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงสอนภิกษุสามเณรบวชใหม่นั้น ทรงสอนอย่างไร สืบเนื่องจากสำเนาพระโอวาท ที่ประทานแก่นวกภิกษุปี พ.ศ. 2457 ที่พระยาศรีปัญญา (ทวน ธรรมาชีวะ) ซึ่งเป็นนวกภิกษุในปีนั้น ได้จดบันทึกไว้เป็นรายวันตามที่ทรงสอนปรากฏว่า เนื้อหาของพระโอวาทประกอบด้วยพระอธิบายเรื่องธรรม เรื่องพระพุทธรูปประวัติ และเรื่องวินัย โดยทรงสอนไปตามลำดับ คือ ธรรม พุทธรูปประวัติ และ วินัย

การศึกษาคัมภีร์ธรรมวินัย เป็นการสืบอายุพระพุทธศาสนา สามารถทำพระพุทธศาสนาให้ตั้งมั่นอยู่ได้นาน เพราะเมื่อยังมีผู้ศึกษาเข้าใจแล้วนำไปปฏิบัติตามอยู่เพียงใด พระพุทธศาสนาก็ยังคงดำรงอยู่ได้เพียงนั้น สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ แม่กองบาลีสนามหลวง ได้ให้โอวาทในการเปิดสอบบาลีสนามหลวง เมื่อปี พ.ศ. 2519 ว่า ท่านทั้งหลาย พวกเรา คือ ท่านทั้งหลายและข้าพเจ้า มีสิ่งที่ตรงกันประการหนึ่ง สิ่งนั้นก็คือการเป็นหนี้พระพุทธเจ้า กับการเป็นหนี้ประชาชน พุทธบริษัทผู้ถวายจตุปัจจัย อุปลัมภ์บำรุง เรื่องการเป็นหนี้ดังกล่าวนี้ ในวงการสังฆมณฑลรู้กันทั่วไป มิใช่เป็นปัญหาแต่อย่างใด ส่วนที่น่าเป็นปัญหาอยู่ตรงที่ว่า พวกเราจะทำประการใด จึงจะได้ชื่อว่าเป็นผู้ปลดหนี้ของเจ้าหนี้หนี้ได้ ข้อนี้ไม่ยากเกินวิสัยของพวกเราที่จะกระทำได้ เพราะการที่จะปลดหนี้หนี้ นั้น อยู่ที่การเล่าเรียนศึกษาพระธรรมวินัยอันเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าตามกำลังความสามารถของตน กับการประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้า ออกแสดงชี้แจงสั่งสอนผู้อื่น ถ้ายังไม่สามารถจะนำออกสั่งสอนผู้อื่นได้ ก็ควรจะประพฤติตนปฏิบัติตนให้ตั้งอยู่ในทางที่ตรงตามพระธรรมวินัย และตามขนบธรรมเนียมหรือตามจารีตของสมณะ เพราะการแสดงออกซึ่งความดีงามให้ปรากฏแก่ผู้อื่นนั้น เป็นการสั่งสอนด้วยตัวอย่าง เรียกกันทั่วไปว่าการสาธิต สำเร็จเป็นคุณประโยชน์ไม่น้อยเหมือนกัน พุค ให้สั้นเข้าอีก ก็คือการสืบอายุพระพุทธศาสนาในทางที่ถูกต้องตามหลักเกณฑ์ที่พระองค์ทรงกำหนดไว้ (ถวิล สมัครรัฐกิจ. 2539 : 32)

การศึกษาภาษาบาลีนั้นเป็นข้อสำคัญสำหรับสืบอายุพระพุทธศาสนา เพราะถ้าไม่มีผู้รู้ภาษาบาลี ก็จะไม่มีความสามารถล่วงรู้พระพุทธรวณะในพระไตรปิฎก ถ้าสิ้นความรู้พระไตรปิฎกแล้วพระพุทธศาสนาก็จักต้องเสื่อมสูญไป (พระธรรมเจดีย์. 2522 : 245)

การศึกษาพระปริยัติธรรมในประเทศไทย

พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทได้เผยแพร่เข้ามาในดินแดนสุวรรณภูมิหรือประเทศไทย ในบัดนี้ ราวปี พ.ศ. 303 โดยมีพระโสณะ และพระอุตตระเป็นหัวหน้าคณะนำเข้ามา การศึกษาภาษามคธหรือภาษาบาลี ซึ่งเป็นภาษาที่พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทใช้บันทึกพระไตรปิฎกก็คงจะเป็นแนวทางการศึกษาพระปริยัติธรรมของไทย ต่อมาเมื่อไทยติดต่อกับขอมหรือเขมร ซึ่งนับถือพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ซึ่งบันทึกทั้งภาษามคธและสันสกฤตคงจะวิปลาสคลาดเคลื่อน

บกพร่องจากของเดิมมาก ขณะที่ลังกาคงเล่าเรียนภาษามคธจนเชี่ยวชาญรอบรู้พระธรรมวินัยและรู้พระพุทธวจนะมากกว่าพระสงฆ์ประเทศอื่น ๆ ด้วยเหตุนี้พระสงฆ์ไทย พม่า มอญ เขมร จึงพากันไปศึกษาในลังกาทวีปมากยิ่งขึ้น (พระราชวิสุทธิกวี. 2536 : 421)

พ่อขุนรามคำแหงมหาราช เมื่อจะฟื้นฟูพระพุทธศาสนา ได้เสด็จไปอาราธนาพระเถระผู้ศึกษาพระไตรปิฎกมาจากลังกาทวีป มาเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่สุโขทัย และเรียกภิกษุลังกาวงศ์สืบมา พระมหากษัตริย์ราชธานีไทย ทรงศึกษาพระปริยัติธรรมจนรจนานั่งสือไตรภูมิพระร่วงหรือเตภูมิกถาขึ้น (พระราชวิสุทธิกวี. 2536 : 423)

สมัยกรุงศรีอยุธยา พระเจ้าแผ่นดินทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา มีการเรียนพระปริยัติธรรมในพระบรมมหาราชวัง โดยมีราชบัณฑิตหรือผู้รู้ภาษามคธที่ที่เคยบวชเรียนมาแล้วลาสิกขาและเข้ามารับราชการเป็นผู้บอกหนังสือพระ ในล้านนาซึ่งอยู่ร่วมสมัยกับกรุงศรีอยุธยามีพระเถระหลายรูป ได้รจนาคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาเป็นภาษามคธ เช่น ชินกาลมณีปกรณ์ มังคลัตถทีปนี รัตนพิมพ์วงศ์ เป็นต้น ซึ่งแสดงว่าการศึกษาภาษามคธเป็นไปอย่างกว้างขวางและลึกซึ้ง (กองศาสนศึกษา. 2526 : 8-11)

การศึกษาและการสอบพระปริยัติธรรมในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 ทรงเห็นว่า การศึกษาพระปริยัติธรรมเจริญขึ้น จึงโปรดให้กำหนดการสอบพระปริยัติธรรม 3 ปี ครั้งหนึ่งได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แก้วิธีสอบและแบบเรียนพระปริยัติธรรมขึ้นใหม่ โดยทรงกำหนดหลักสูตรให้มีถึง 9 ประโยค ความประสงค์เพื่อให้พระภิกษุและสามเณรมีความรู้ดีขึ้นกว่าเดิม (สมศักดิ์ จึงศักดิ์สิทธิ์. 2544 : 13 - 25)

การสอบพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ได้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการสอบด้วยวิธีแปลด้วยปากมาเป็นการสอบด้วยวิธีเขียนในบางประโยค กล่าวคือ กำหนดให้สอบความรู้บาลีประโยค 1 และประโยค 2 ด้วยวิธีเขียน ส่วนการสอบความรู้บาลีตั้งแต่ประโยค 3 ขึ้นไป คงสอบแปลด้วยปากตามเดิม จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2459 จึงให้ยกเลิกการสอบความรู้บาลีด้วยวิธีแปลปากมาใช้เป็นการสอบด้วยวิธีเขียนแทนทุกประโยค (ถวิล สมักรรัฐกิจ. 2539 : 34)

ความเจริญของการศึกษาพระปริยัติธรรม

การศึกษาพระปริยัติธรรมในสังคมไทยแต่เดิม ผู้ชายต้องผ่านการบวชเรียน คือ การบวชจะต้องมีการเรียนและผู้ที่ลาสิกขามาแล้ว ประชาชนทั่วไปเรียกว่า ทิด ซึ่งมาจากบัณฑิตหรือผู้รู้ผู้ฉลาด ซึ่งความรู้ด้านอักษรวิธีเป็นคุณสมบัติที่พอเพียงต่อการรับราชการก่อนที่สังคมไทยจะเกิดการปฏิรูปการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5 จากการศึกษาของเควิด เค วัยอาจ พบว่า มีพระสงฆ์

ลาสิกขามารับราชการจำนวนมาก ระหว่างปี พ.ศ. 2425 – 2433 ซึ่งคงเป็นช่วงเวลาที่พระรัตนโกสินทรศกมีการคนที่มีความรู้เข้ามารับราชการ (พระราชวิสุทธิกวี. 2536 : 428)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงขยายการศึกษาเป็นระบบแบบแผนแบบตะวันตกไปสู่ประชาชน ในฐานะที่วัดเป็นสถาบันทางการศึกษามาแต่เดิมจำเป็นต้องมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับการศึกษา บุคคลผู้มีบทบาทสำคัญต่อการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ท่านหนึ่ง คือ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ในปี พ.ศ. 2427 การจัดการศึกษาอย่างมีแบบแผน ได้ขยายออกไปสู่ประชาชนเป็นครั้งแรก ด้วยการจัดตั้งโรงเรียนวัดมหรณพารามขึ้น ให้ประชาชนได้ศึกษาเล่าเรียน ตามพระราชประสงค์ที่จะให้โอกาสทางการศึกษาเป็นไปอย่างทั่วถึง ตั้งแต่ลูกเจ้าขุนมูลนายไปจนกระทั่งราษฎรต่ำสุด ต่อมาได้มีการจัดตั้งโรงเรียนขึ้นตามวัดต่าง ๆ เพราะวัดเป็นสถานที่ที่ผู้ปกครองนำบุตรหลานมาฝากเรียนตามประเพณีเดิมอยู่แล้ว พระสงฆ์ที่อยู่ในวัดมีหน้าที่ในด้านการจัดการศึกษามาตั้งแต่สมัยโบราณ และยังเป็นการประหยัดงบประมาณซื้อที่ดินตลอดถึงค่าก่อสร้างอาคารเรียน ได้อย่างมาก (ถวิล สมักรรัฐกิจ. 2539 : 39 - 40)

นอกจากนี้ ยังเป็นการสอดคล้องกับพระราชประสงค์ของรัชกาลที่ 5 ที่ต้องการให้พระสงฆ์ที่มีความรู้ทางหนังสือและเลข ทำหน้าที่สอนหนังสือให้แก่พระภิกษุสามเณรและศิษย์วัด โดยได้มีประกาศให้มีอาจารย์สอนหนังสือไทยและเลขทุก ๆ พระอาราม โดยทรงกำหนดให้พระภิกษุที่มีความรู้ทางหนังสือไทยลายมือ และวิชาเลข ช่วยสั่งสอนศิษย์ที่มีพ่อแม่พามาฝากให้เรียนอย่างจริงจัง พระสงฆ์ที่ทำหน้าที่นี้ ได้รับพระราชทานเงินเดือน เดือนละ 6 บาท ถ้าเป็นพระราชาคณะ พระครูฐานานุกรม เปรียญอันดับที่ได้ภักตรอยู่แล้วจะได้รับเงินขึ้นอีก 6 บาท (พระราชวิสุทธิกวี. 2536 : 428 – 429)

การจัดการศึกษาจึงขยายออกไปสู่หัวเมือง โดยมีวัดเป็นสถานที่เรียนและมีพระเป็นผู้สอน ด้วยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นว่าการศึกษานั้นต้องประกอบไปด้วยความรู้และคุณธรรม ดังความในประกาศจัดการเล่าเรียนในหัวเมืองว่า ความเจริญของคนทั้งหลายย่อมเกิดแต่ความประพฤติชอบและการเลี้ยงชีวิตชอบเป็นที่ตั้ง คนทั้งหลายจะประพฤติชอบ และจะหาเลี้ยงชีวิตโดยชอบนั้นเล่า ก็ย่อมอาศัยการได้สดับฟังโอวาทคำสั่งสอนที่ชอบและการที่ได้ศึกษาวิชาความรู้ในทางที่จะให้บังเกิดประโยชน์มาแต่ย่อมเยาว์ และฝึกซ้อมสันทนาการให้น้อมไปในทางสัมมาปฏิบัติ และเจริญปัญญาสามารถในกิจการต่าง ๆ อันเป็นเครื่องประกอบการหาเลี้ยงชีพเมื่อเติบโตใหญ่ จึงชื่อว่า ได้เข้าสู่ทางความเจริญ (สุเขาวนั พลอยชมพู. 2536 : 113)

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงเป็นผู้อำนวยการจัดการศึกษาในหัวเมือง ตลอดราชอาณาจักร ทั่วราชอาณาจักรไทย มีหน้าที่เพียงรับสนองงานในด้านการเงินและจัดหาตำราเรียนเท่านั้น มุ่งใช้พระภิกษุสามเณรเป็นครูผู้สอน และใช้วัดเป็น โรงเรียน กำหนดให้

มหามกุฏราชวิทยาลัยเป็นโรงเรียนแม่ของโรงเรียนในหัวเมือง และใช้หลักสูตรและวิธีการสอนของมหามกุฏราชวิทยาลัย เป้าหมายของการศึกษาก็เพื่อให้อ่านออกเขียนได้และมีศีลธรรมตามสมควรแก่ฐานะ และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งพระราชาคณะผู้มีความสามารถให้เป็นผู้อำนวยการออกไปสำรวจและจัดการศึกษาในมณฑลนั้น ๆ (สุเขาวาน์ พLOYยชุม. 2536 : 126)

3. หลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรม

สวัสดิ์ มีอบ และคณะ (2544 : 12-19) ได้กล่าวไว้ว่า การศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยในพระพุทธศาสนาของบรรพชิตและคฤหัสถ์ หรือการศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติศึกษาธรรม ซึ่งเป็นหนึ่งในสี่ธรรม 3 ของบรรพชิตและคฤหัสถ์ ปัจจุบันพระปริยัติศึกษาธรรม เรียกสั้น ๆ ว่า พระปริยัติธรรม แต่เดิมนั้น องค์พระมหากษัตริย์ทรงดำเนินการ จนเรียกการสอบว่า สอบในสนามหลวง โดยอาราธนาพระมหาเถระ เป็นแม่กองและกรรมการสอบ ปัจจุบันนี้ แม้คณะสงฆ์จะรับมาดำเนินการเอง แต่ก็ยังคงอยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ ระเบียบการจัดศาสนศึกษายังคงเป็นไปตามจารีตที่เคยถือปฏิบัติกันสืบมา เพราะยังมีได้มีระเบียบมหาเถรสมาคมกำหนดวิธีดำเนินการศาสนศึกษา การแต่งตั้งแม่กองบาลีสนามหลวง และแม่กองธรรมสนามหลวง คงเป็นไปตามจารีตเดิม โดยหลักการแบ่งการศึกษาพระปริยัติธรรมออกเป็น 3 แผนก คือ แผนกบาลี แผนกธรรม และแผนกสามัญศึกษา

1. การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี เรียนบาลีไวยากรณ์แล้ว เรียนแปลภาษาบาลีเป็นภาษาไทย และแปลภาษาไทยเป็นภาษาบาลี ชั้นเรียนแผนกบาลี ใช้นักธรรมเป็นองค์จำกัดสิทธิ แบ่งเป็น 9 ชั้น คือ

ชั้นบาลีไวยากรณ์, ชั้นประโยค 1-2, ประโยค ป.ธ. 3

ชั้นประโยค ป.ธ. 4, ป.ธ. 5, ป.ธ. 6

ชั้นประโยค ป.ธ. 7, 8 และ ป.ธ. 9

ผู้สอบได้ประโยค ป.ธ. 3 ได้รับการแต่งตั้งเป็นเปรียญ คือ ทรงตั้งเป็น พระมหาสามเณรเปรียญชั้นประโยค 1-2 ได้รับวุฒิบัตรชั้นประโยค ป.ธ. 3-8 ได้รับประกาศนียบัตรและพัทธศชั้นประโยค ป.ธ. 9 ได้รับปริญญาบัตรและพัทธศเป็นปริญญาตรีทางศาสนา และถ้าสามารถสอบชั้นประโยค ป.ธ. 9 ได้ในขณะที่เป็นสามเณร ทรงพระกรุณาโปรดอุปสมบทสามเณรรูปนั้นอยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ เรียกว่า บวชนาคหลวง ผู้สอบได้เปรียญธรรม 9 ประโยค (ชั้นประโยค

ป.ร. 9) อยู่ในสมณเพศได้รับนิคมกัณฑ์เท่ากับ พระราชาคณะชั้นสามัญ ผู้มีวิทยฐานะชั้นประโยค ป.ร. 3 หรือเท่ากับพระคณาจารย์เอก

2. การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม เรียนพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนาที่ นักปราชญ์แปลจากภาษาบาลีเป็นภาษาไทยแล้ว และเรียบเรียงสำนวนให้เหมาะสม มีเรียนอยู่ 2 ประเภท คือ สำหรับพระภิกษุสามเณร เรียกว่า นักธรรม สำหรับคฤหัสถ์เรียกว่า ธรรมศึกษา โดยชั้นจัดเป็น 3 คือ ชั้นตรี ชั้นโท ชั้นเอก เฉพาะนักธรรม จัดเป็นวิทยฐานะของพระภิกษุ สามเณร ในระดับหนึ่ง แต่ละชั้นมีประกาศนียบัตรเป็นสำคัญ

3. การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เป็นการจัดการศึกษาเพื่อเปิดโอกาส ให้พระภิกษุสามเณรได้ศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรมควบคู่กันไป การดำเนินการเป็นไปตาม ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พ.ศ. 2535 (อ้างใน สวัสดิ์ มีอบ และคณะ. 2544 : 14 -15) กำหนดว่า โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา หมายถึง โรงเรียนที่จัดตั้งขึ้นในที่วัด หรือที่ธรณีสงฆ์หรือที่ดินของมูลนิธิทาง พระพุทธศาสนา เพื่อให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร ตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ สำหรับโรงเรียนพระปริยัติธรรม

วัตถุประสงค์การจัดการศึกษาตามรูปแบบดังกล่าว คณะสงฆ์ยังมีได้กำหนดไว้โดยชัดเจน แต่โดยหลักสูตรและเนื้อหาแล้วคงพอคาดได้ว่า มีวัตถุประสงค์ 9 ประการ คือ

1. เพื่อรักษาคนและหมู่คณะ
2. เพื่อใช้อบรมสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์
3. เพื่อใช้พัฒนาชาติบ้านเมืองด้วยคุณธรรมของพระศาสนา
4. เพื่อใช้ในกิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนา
5. เพื่อรักษาหลักพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนา
6. เพื่อสร้างศาสนทายาทสืบอายุพระพุทธศาสนา
7. เพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา
8. เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม
9. เพื่อความมั่นคงของประเทศชาติอันเป็นส่วนรวม

หลักสูตรนักธรรม

สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง (ออนไลน์ : 2548) ได้ระบุว่า นับแต่ได้มีการตั้ง หลักสูตรนักธรรมขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2455 หลักสูตรได้มีการปรับปรุงเรื่อยมาเป็นระยะ ทั้งในด้านเนื้อหา วิชาและตำราที่ใช้เป็นหลักสูตรหรือแบบเรียนในชั้นนั้นๆ ทั้งนี้ก็เพื่อให้ผู้สอบนักธรรมได้ใน

ชั้นนั้นๆ มีความรู้สมกับภูมิ เพราะวัตถุประสงค์สำคัญในการที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงพระดำริจัดตั้งศึกษานักธรรมชั้นนั้น ก็เพื่อให้ภิกษุสามเณรมี ความรู้ธรรมวินัยสมกับภูมิของตน กล่าวคือ

(1) นักธรรมชั้นตรี เพื่อให้ผู้ศึกษาเล่าเรียนซึ่งยังอยู่ในภูมินวกะ มีพรรษาห่อน 5 มีความรู้ธรรมวินัยพอรักษาตัวได้

(2) นักธรรมชั้นโท เพื่อให้ผู้ศึกษาเล่าเรียนซึ่งอยู่ในภูมิมัชฌิมะมีพรรษาเกิน 5 มีความรู้ธรรมวินัยละเอียดกว้างขวางออกไปถึงขั้นพอช่วยแนะนำผู้อื่นได้

(3) นักธรรมชั้นเอก เพื่อให้ผู้ศึกษาเล่าเรียนซึ่งอยู่ในภูมิเอระ มีพรรษาเกิน 10 มีความรู้ธรรมวินัยละเอียดลึกซึ้งยิ่งขึ้นถึงขั้นสามารถเป็นหลักในสังฆกรรม และเป็นอุปัชฌาย์ อาจารย์ดูแลสั่งสอนผู้อื่นได้

เมื่อทรงตั้งหลักสูตรนักธรรมชั้นแล้ว สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ก็ทรงพระนิพนธ์หนังสือ ต่างๆ สำหรับใช้เป็นแบบเรียนของนักธรรมชั้นนั้นๆ ด้วย หนังสือบางเรื่องที่ยังทรงพระนิพนธ์ ไม่เสร็จ ก็ทรงใช้หนังสืออื่นๆ ที่ใกล้เคียงกันเป็นตำราหรือแบบเรียนไปพลาง แม้นักธรรมชั้นเอก ที่ตั้งขึ้นหลังจากพระองค์ขึ้นพระชนม์แล้ว พระองค์ก็ได้ทรงพระนิพนธ์ตำราสำหรับใช้เป็นหลักสูตร เตรียมไว้เกือบครบทุกวิชา

หลักสูตรนักธรรมทุกชั้น ซึ่งได้ปรับปรุงมาโดยลำดับนั้นมาถึง พ.ศ. 2469 จึงเป็นอันยุติได้ ดังนี้

ถึง พ.ศ. 2475 มีการปรับปรุงในส่วนของวิชาเรียงความแก่กระทุ้ธรรมอีกครั้งหนึ่ง คือ สำหรับนักธรรมชั้นโท กำหนดหัวข้อธรรมที่ต่างกัน 2 ข้อ ให้นักเรียนแต่งเป็นทำนองเทศน์ เชื่อมความ 2 ข้อนั้นให้ต่อเนื่องกันสนิท และให้ชักภาษิตในที่อื่นมาอ้าง 2 แห่ง อย่าให้ซ้ำกัน

สำหรับนักธรรมชั้นเอก กำหนดหัวข้อธรรมต่างกัน 3 ข้อ ให้นักเรียนแต่งเป็นทำนองเทศน์ เชื่อมความ 3 ข้อนั้น ให้ต่อเนื่องกันสนิท และชักภาษิตในที่อื่นมาอ้าง 3 แห่ง อย่าให้ซ้ำกัน

และในศกเดียวกันนี้ ได้เพิ่มเติมหลักสูตรนักธรรมชั้นเอก คือให้สอบพระราชบัญญัติ ลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 อีกส่วนหนึ่ง และถือว่าเป็นวิชาสำคัญ ถ้าสอบวิชานี้ตกวิชาอื่น ในชั้นเป็นอันตกไปด้วยกัน

หลักสูตรนักธรรมชั้นโทและชั้นเอกที่ปรับปรุงใหม่ดังกล่าวนี้ เริ่มใช้แต่ พ.ศ. 2475 เป็นต้นไป

การศึกษานักธรรม อันเป็นการศึกษาพระพุทธศาสนา หรือธรรมวินัยในภาษาไทย ซึ่ง สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงพระดำริตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2455 นั้น ได้ พัฒนาโดยลำดับ ทั้งในด้านหลักสูตร การเรียนและการสอน เพื่อให้ภิกษุสามเณรมีความรู้ใน

ธรรมวินัย ตลอดจนความเป็นมาของพระพุทธศาสนาอย่างทั่วถึง พอแก่การที่จะเป็นศาสนทายาท ที่มีคุณภาพ สามารถดำรงพระศาสนาไว้ได้ด้วยดี การศึกษานักธรรมได้เป็นที่นิยมนับถือของ คณะสงฆ์และได้รับการจัดให้เป็นการศึกษาขั้นพื้นฐานของภิกษุสามเณรในประเทศไทยควบคู่ ไปด้วยกับการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีนับแต่เริ่มต้นมาจนบัดนี้ การศึกษานักธรรมที่ สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ได้ทรงตั้งขึ้นนี้ จึงนับว่ามีคุณประโยชน์ต่อการพระศาสนาในประเทศไทย เป็นอย่างมาก (สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง. ออนไลน์ : 2548 : 3)

นอกจากนี้ การศึกษานักธรรมยังได้แผ่ประโยชน์ไปยังพุทธบริษัทฝ่ายฆราวาสด้วย ดังที่ฆราวาสจำนวนมากก็สนใจศึกษาและสอบธรรมศึกษากันเป็นจำนวนมากตลอดมา ดังที่ กล่าวแล้ว การที่พุทธบริษัทฝ่ายฆราวาสได้มีโอกาสเรียนรู้ธรรมวินัย นับว่ามีประโยชน์ต่อการที่จะ ช่วยส่งเสริมและดำรงรักษาพระศาสนาให้เจริญมั่นคงได้ทางหนึ่ง

หลักสูตรนักธรรมชั้นตรี

สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง (ออนไลน์ : 2548) ได้ระบุว่า จากพระดำริของ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ที่จะส่งเสริมการศึกษาธรรมวินัย ให้แพร่หลาย ไปสู่ภิกษุสามเณรอย่างทั่วถึงทุกระดับชั้นดังกล่าวแล้ว พ.ศ. 2456 สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ จึงทรง ปรับปรุงหลักสูตรของคณิกธรรมอีกครั้งหนึ่ง โดยรวมองค์นักธรรมประโยค 1 และประโยค 2 เข้าด้วยกันเป็น นักธรรมชั้นตรี และกำหนดหลักสูตรสอบความรู้ภิกษุสามเณรเป็น 4 อย่างคือ

1. เรียงความแก้กระทู้ธรรม ใช้หนังสือพุทธศาสนสุภาษิต
2. ธรรมวิภาค ใช้หนังสือนวโกวาท
3. คำนาน (พุทธประวัติ) ใช้หนังสือพุทธประวัติ เล่ม 1-3 หนังสือปฐมสมโพธิ ของ สมเด็จพระสังฆราช (สา)
4. วินัยบัญญัติ ใช้หนังสือนวโกวาท

สำหรับสามเณร เว้นวินัยบัญญัติไว้ก่อนจนกว่าอุปสมบทแล้วจึงสอบวินัยบัญญัติ และการสอบไม่มีการพักเป็นประโยค 1 ประโยค 2 ดังแต่ก่อน สอบพร้อมกันทั้ง 2 ประโยค ได้ตก พร้อมกันทั้ง 2 ประโยค

และในสภเดียวกันนี้ ทรงจัดหลักสูตรเปรียญบาลี 3 ประโยคเข้ากับองค์นักธรรมประโยค 2 เป็นเปรียญธรรมชั้นตรี ทั้งนี้โดยทรงมีพระปรารภว่า การสอบความรู้บาลีเป็นเปรียญ 3 ประโยค ให้แปลธัมมปัทฏฐกถาเป็นความไทยอย่างเดียวกันทั้ง 3 ประโยค ไม่ค่อยจะได้เปรียญมีความรู้ดี เพราะผู้เข้าสอบโดยมากด้วยกันจะไม่รู้จักสัมพันธ์และไม่แตกฉานในทางไวยากรณ์ เมื่อเป็นเช่นนี้ การเรียนบาลีจึงตกต่ำ

จากพระปรารภดังกล่าวแล้ว จึงทรงขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตแก้ไขหลักสูตรเปรียญบาลี 3 ประโยค ให้คงแปลธัมมปัทฏฐกถา เพียงประโยคเดียวอีก 2 ประโยคนั้น เปลี่ยนเป็นสอบความรู้สัมพันธ์ เพื่อให้ความรู้จักศัพท์เชื่อมถึงกัน ประโยค 1 สอบความรู้บาลีไวยากรณ์ ส่วนวจีวิภาคเพื่อเข้าใจศัพท์ ประโยค 1 วิธีสอบสัมพันธ์ จัดวางแบบให้ไว้ ส่วนวิธีการสอบไวยากรณ์เคยกันมาแล้วฯ ทั้ง 3 นี้ รวมเป็นหลักสูตรบาลี เป็นองค์อันหนึ่งของเปรียญธรรมชั้นตรี และภิกษุสามเณรที่จะสอบบาลีเป็นเปรียญ 3 ประโยค ต้องสอบได้อีกคัมภีร์ 2 สามัญมาก่อนแล้ว เมื่อสอบบาลีได้อีกองค์หนึ่ง จัดเป็นเปรียญชั้นตรี ได้แก่ นวกฎุมิ หรือเรียกนับประโยคว่า เปรียญธรรม 3 ประโยค ก็ได้

เปรียญธรรมชั้นตรี หรือเปรียญธรรม 3 ประโยคนี้เรียกอย่อว่า ป.ธ. 3 หลักสูตรนักธรรมชั้นตรีและเปรียญธรรมชั้นตรี ที่ทรงปรับปรุง ใหม่ นี้ เริ่มสอบตั้งแต่ปี พ.ศ. 2457 เป็นต้นมา

สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง (ออนไลน์ : 2548) ได้ระบุว่า หลักสูตรนักธรรมที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงจัดขึ้นนั้น ได้รับความนิยมาจากภิกษุสามเณรอย่างรวดเร็วและแพร่หลายไปอย่างกว้างขวาง เพียง 2 ปีแรกที่จัดสอบ ก็มีภิกษุสามเณรสมัครเข้าสอบในสนามหลวงเกือบพันรูป ในปีต่อ ๆ มาจึงโปรดให้มีการจัดสอบขึ้นในสนามมณฑลต่าง ๆ ด้วย เพื่อบรรเทาความแออัดในการสอบ ภิกษุสามเณรที่สอบได้ในสนามวัดหรือสนามมณฑลมีความรู้เข้าเกณฑ์ของสนามหลวง สนามหลวงก็รับโอนเป็นนักธรรมของสนามหลวง ต่อมาทรงกำหนดให้มีการสอบสนามวัดก่อนที่จะส่งเข้าสอบสนามหลวงต่อเมื่อสอบผ่านสนามวัดนั้นๆ ได้แล้ว จึงทรงอนุญาตให้ส่งเข้าสอบในสนามหลวง ทั้งนี้เพื่อกันไม่ให้ผู้มีความรู้ไม่ถึงขั้นเข้าสอบในสนามหลวง อันเป็นการเพิ่มภาระให้แก่สนามหลวงโดยไม่จำเป็น

การสอบองค์นักธรรมและนักธรรมตรีในระยะแรกนั้นสามเณรต้องมีอายุ 19 ปีขึ้นไป จึงอนุญาตให้เข้าสอบได้

สำหรับการสอบนักธรรมชั้นตรี สอบโดยวิธีเขียน ขณะนั้นการสอบพระปริยัติธรรม หรือสอบบาลีสสนามหลวงยังใช้วิธีแปลปากอยู่ ข้อสอบแต่ละวิชามี 21 ข้อ ถึง พ.ศ. 2457 จึงลดลงมาเป็น 14 ข้อ ส่วนกำหนดเวลาสอบในระยะแรกยังไม่มีการกำหนดเวลาเป็นชั่วโมง แต่กำหนดว่า ถ้ายังมีผู้นั่งสอบอยู่ด้วยกัน 6 รูป ยังไม่หมดเวลา ต่อมาแก้ไขเป็น ถ้ายังมีผู้สอบเหลืออยู่ด้วยกัน 3 รูป ถือว่ายังไม่หมดเวลา แต่ไม่พบหลักฐานว่าแก้ไขเมื่อปีใด ตั้งแต่ พ.ศ. 2457 เป็นต้นมา จึงมีการกำหนดเวลาสอบเป็นชั่วโมง คือ 3 ชั่วโมงครึ่ง

หลักสูตรนักธรรมชั้นโท

สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง (ออนไลน์ : 2548) ได้ระบุว่า ส่วนนักธรรมชั้นโท นั้น มีรูปแบบเช่นเดียวกับ นักธรรมชั้นตรีหรือเปรียญตรี หากต่างตรงที่เนื้อหาหลักสูตร และองค์ภูมิต่างกัน หลักสูตรสอบความรู้ภิกขุสามเณรนักธรรมชั้นโทแบ่งเป็น 4 อย่าง คือ

1. เรียงความแก้กระทู้ธรรม ใช้หนังสือพุทธศาสนสุภาษิต
 2. ธรรมวิภาค ใช้หนังสือธรรมวิภาค ปริเฉทที่ 2
 3. คำนาน (อนุพุทธประวัติ) ใช้หนังสืออนุพุทธประวัติ และหนังสือพุทธธานุพุทธประวัติ เฉพาะประวัติพระสาวก หนังสือสังคีตติกาและ หนังสือปฐมสมโพธิ
 4. วินัยบัญญัติ ใช้หนังสือวินัยมุขเล่ม 1-2
- สำหรับ เมื่อสอบบาลีได้อีกองค์หนึ่ง จัดเป็นเปรียญชั้นโท ได้แก่ มัชฌิมภูมิ

หลักสูตรนักธรรมชั้นเอก

สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง (ออนไลน์ : 2548) ได้ระบุว่า พ.ศ.2464 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส สิ้นพระชนม์ นักธรรมชั้นเอกที่ทรงพระดำริไว้ จึงยังไม่ได้จัดตั้งขึ้นตามพระประสงค์ในยุคของพระองค์ การศึกษานักธรรมจึงจัดได้เพียง 2 ชั้น คือ นักธรรมชั้นตรี กับนักธรรมชั้นโท

แต่ในปีที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส สิ้นพระชนมนั้นเอง สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณวิวัฒน์ ผู้ทรงดำรงตำแหน่งสกลมหาสังฆปริณายกสืบมา ก็ได้ทรงจัดตั้งนักธรรมชั้นเอกขึ้น ตามพระดำริของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ พระองค์นั้น นักธรรมชั้นเอกภูมิเถระ สำหรับภิกษุผู้ใหญ่พ้นพรรษา 10 แล้ว หลักสูตรนักธรรมชั้นเอก มีดังนี้

1. เรียงความแก้กระทู้ธรรม จะให้หัวข้อธรรม 3 ข้อ ที่ต่างกัน ต้องแต่งทำนองเทศนา เชื่อมความ 3 ข้อนั้น ให้สนิท ใช้หนังสือพุทธศาสนสุภาษิต และหนังสือธรรมอื่นๆ มีมงคลวิเสศกถา เป็นต้น
2. แก้ปัญหาธรรม โดยปรมรถเทศนา ใช้หนังสือธรรมวิจารณ์ หนังสือสมถกรรมฐาน หนังสือมหาสติปัญญาสูตร และคิริมานนทสูตรแปล
3. แก้ปัญหาพุทธธานุพุทธประวัติ กับข้อธรรมในท้องเรื่องนั้น คำนาน (พุทธธานุพุทธประวัติ) ใช้หนังสือพุทธประวัติเล่ม 1-3 หนังสือปฐมสมโพธิหนังสือพุทธธานุพุทธประวัติ หนังสืออนุพุทธประวัติ และหนังสือสังคีตติกา
4. แก้ปัญหาวินัยบัญญัติมีสังฆกรรมเป็นต้น ใช้หนังสือวินัยมุขเล่ม 3

สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง (ออนไลน์ : 2548) ได้ระบุว่า หลักสูตรพุทธาณูพุทธประวัติ ใช้หนังสือพุทธประวัติ เล่ม 1, เล่ม 3 หนังสือปฐมสมโพธิ หนังสือพุทธาณูพุทธประวัติ หนังสืออนุพุทธประวัติ และหนังสือสังคีตึกถา

หนังสือสำหรับใช้เป็นหลักสูตรนักธรรมชั้นเอกนั้น สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ได้ทรงพระนิพนธ์เตรียมไว้แล้วเกือบจะครบถ้วนดังนี้

หนังสือพุทธศาสนสุภาษิต และหนังสือธรรมอย่างอื่นมีมงคลวิเสศกถาเป็นต้น เป็นหลักสูตรสำหรับเรียงความแก้กระทู้ธรรม

หนังสือธรรมวิจารณ์ พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ เป็นหลักสูตรสำหรับแก้ปัญหาธรรมวิภาค

หนังสือพุทธสมัยเล่มที่ 2 ปริเฉทที่ 4,5,6 ในธรรมสมบัติหมวด 3 (รวมพระสูตรแปล) เป็นหลักสูตรสำหรับแก้ปัญหาพุทธาณูพุทธประวัติ

เปรียญธรรมชั้นโท จะสอบบาลีประโยค 7 ต้องสอบได้นักธรรมชั้นเอกก่อน เมื่อสอบบาลีประโยค 7,8,9 ได้แล้วนับเป็นเปรียญธรรมชั้นเอก

การกำหนดสอบธรรมสนามหลวง ประจำปี

สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง (ออนไลน์ : 2548) ได้ระบุว่า การกำหนดสอบธรรมสนามหลวง ประโยคนักธรรมตรี - โท - เอก จะทำการเปิดสอบในวันและเวลาเดียวกันพร้อมกันทั่วประเทศ และการกำหนดสอบ 4 วัน คือ

วันที่ 1 ของการสอบธรรมสนามหลวง ตรงกับ วันแรม 2 ค่ำ เดือน 12
สอบวิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม

วันที่ 2 ของการสอบธรรมสนามหลวง ตรงกับ วันแรม 3 ค่ำ เดือน 12
สอบวิชาธรรม

วันที่ 3 ของการสอบธรรมสนามหลวง ตรงกับ วันแรม 4 ค่ำ เดือน 12
สอบวิชาพุทธประวัติ และศาสนพิธี

วันที่ 4 ของการสอบธรรมสนามหลวง ตรงกับ วันแรม 5 ค่ำ เดือน 12
สอบวิชาวินัยบัญญัติ

และจะทำการตรวจข้อสอบถัดไปจากวันสอบประมาณ 30 วันเป็นอย่างน้อย

4. สภาพปัจจุบันและปัญหาในการจัดการศึกษาแผนกธรรมสำนักเรียนขนาดเล็ก จังหวัดลำพูน

สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดลำพูน (2548) ได้ระบุว่า ในปัจจุบัน จังหวัดลำพูน มีสำนักเรียน ขนาดเล็ก จัดการศึกษาแผนกธรรม จำนวน 50 สำนักเรียน สภาพปัญหาในการจัดการศึกษาแผนกธรรมสำนักเรียนขนาดเล็ก จังหวัดลำพูน สรุปปัญหาสำคัญจากการประชุมเจ้าคณะพระสังฆาธิการและครูผู้สอนแผนกธรรม จังหวัดลำพูน ปี 2547 พบว่า จำนวนนักเรียนมีแนวโน้มลดลง เนื่องจากมีผู้บวชน้อยลง สนใจเรียนทางโลกมากกว่า ครูผู้สอนและนักเรียนมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อการศึกษาศาสนา เพราะไม่เห็นความสำคัญในการนำไปใช้ประโยชน์หลังลาสิกขา การจัดการศึกษาไม่เป็นระบบ หลักสูตร วิธีการเรียนการสอน และวัดผลไม่เหมาะสมกับยุคสมัย มุ่งเฉพาะพระภิกษุสามเณรละเลยฆราวาสและพุทธศาสนิกชนทั่วไป ขาดครูผู้สอนพระปริยัติธรรม และครูผู้สอนไม่มีตำแหน่งทางการปกครองเนื่องจากไม่ได้รับการพิจารณาแต่งตั้งและเลื่อนสมณศักดิ์เท่าที่ควร ได้คำตอบแทนไม่เหมาะสม ขาดการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง อุปกรณ์การเรียนการสอนมีไม่เพียงพอ เพราะงบประมาณการด้านจัดการศึกษามีน้อย ครูผู้สอนและนักเรียนพระปริยัติธรรมส่วนใหญ่ยังไม่ทราบวัตถุประสงค์ของหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกธรรมอย่างชัดเจน สุรชัย ขยัน (2539 : 172-178) กล่าวว่านักเรียนส่วนใหญ่ต้องการให้มีการปรับปรุงหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพสังคมปัจจุบัน คุณภาพการจัดการศึกษายังไม่เป็นไปตามเกณฑ์ที่กำหนด ผลการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมยังไม่เป็นที่น่าสนใจนัก และประกาศนียบัตรยังไม่เป็นที่ยอมรับของสังคมภายนอก

5. ภารกิจของสำนักเรียนในการจัดการศึกษา

ภารกิจของสำนักเรียนในการจัดการศึกษานั้น นำเอาขอบข่าย / ภารกิจใน 4 งานของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานมาเป็นแนวทางในการจัดการศึกษาบางส่วนเท่าที่พึงปฏิบัติได้ ตามกฎกระทรวงว่าด้วยสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยสถาบันพระพุทธศาสนา พ.ศ. 2548 ข้อ 6 ว่า ให้คณะกรรมการสำนักเรียนกำกับดูแลการจัดการศึกษาของสำนักเรียน แล้วแต่กรณี ให้สอดคล้องกับการจัดการศึกษาของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน และมหาเถรสมาคม รวมทั้งส่งเสริมระบบการประกันคุณภาพภายใน เพื่อพัฒนา

คุณภาพและมาตรฐานการศึกษา (สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง. 2549 : 2) ซึ่งมีแนวทางการบริหารจัดการดังต่อไปนี้

5.1 งานวิชาการ

กระทรวงศึกษาธิการ (2547 : 33) ได้กำหนดว่า งานวิชาการเป็นงานหลักหรือเป็นภารกิจหลักของสถานศึกษาที่พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 มุ่งให้กระจายอำนาจในการบริหารจัดการไปให้สถานศึกษาให้มากที่สุด ด้วยเจตนารมณ์ที่จะให้สถานศึกษาดำเนินการได้โดยอิสระคล่องตัวรวดเร็วสอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน สถานศึกษา ชุมชน ท้องถิ่น และการมีส่วนร่วมจากผู้มีส่วนได้เสียทุกฝ่าย ซึ่งจะเป็ปัจจัยสำคัญทำให้สถานศึกษามีความเข้มแข็งใน การบริหารและการจัดการ สามารถพัฒนาหลักสูตรและกระบวนการเรียนรู้ตลอดจนการวัดผล ประเมินผล รวมทั้งการวัดปัจจัยเกื้อหนุนการพัฒนาคุณภาพนักเรียน ชุมชน ท้องถิ่น ได้อย่างมีคุณภาพและมีประสิทธิภาพ

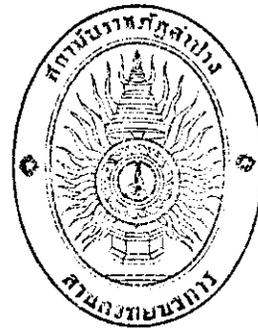
วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อให้สถานศึกษาบริหารงานด้านวิชาการได้โดยอิสระ คล่องตัว รวดเร็ว และสอดคล้องกับความต้องการของนักเรียน สถานศึกษา ชุมชน และท้องถิ่น
- 2) เพื่อให้การบริหารและการจัดการศึกษาของสถานศึกษาได้มาตรฐานและมีคุณภาพ สอดคล้องกับระบบประกันคุณภาพการศึกษาและการประเมินคุณภาพภายใน เพื่อพัฒนาตนเองและการประเมินจากหน่วยงานภายนอก
- 3) เพื่อให้สถานศึกษาพัฒนาหลักสูตรและกระบวนการเรียนรู้ ตลอดจนจัดปัจจัยเกื้อหนุนการพัฒนาการเรียนรู้ที่สนองต่อความต้องการของผู้เรียน ชุมชน และท้องถิ่น โดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญได้อย่างมีคุณภาพและประสิทธิภาพ
- 4) เพื่อให้สถานศึกษาได้ประสานความร่วมมือในการพัฒนาคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาและของบุคคล ครอบครัว องค์กร หน่วยงานและสถาบันอื่นๆ อย่างกว้างขวาง

ขอบข่าย/ภารกิจ

1) การพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา

ศึกษาวิเคราะห์เอกสารหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 สภาพแวดล้อมและประเมินสถานภาพเพื่อกำหนดวิสัยทัศน์ ภารกิจ เป้าหมาย คุณลักษณะที่พึงประสงค์ จัดทำโครงสร้างและสาระต่างๆ นำหลักสูตรไปใช้ในการจัดการเรียนการสอน มีการนิเทศ ติดตาม และประเมินผลแล้วนำมาปรับปรุงและพัฒนาหลักสูตรตามความเหมาะสม

2) การพัฒนากระบวนการเรียนรู้

มีการวิเคราะห์หลักสูตร ผู้เรียน เพื่อจัดทำแผนการเรียนรู้โดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ มีการนิเทศการเรียนการสอนที่ร่วมมือกันแบบกัลยาณมิตร

3) การวัดผล ประเมินผล และเทียบโอนผลการเรียนกำหนดระเบียบแนวปฏิบัติเกี่ยวกับการวัดผลประเมินผลของสถานศึกษาเน้นการประเมินตามสภาพจริง จัดให้มีการเทียบโอนความรู้ ทักษะ ประสบการณ์จากสถานศึกษาอื่นตามแนวทางที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนด

4) การวิจัยเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษา

ส่งเสริมให้ครูศึกษา วิเคราะห์วิจัยเพื่อพัฒนาคุณภาพการเรียนรู้ เผยแพร่ผลงานการวิจัย

5) การพัฒนาสื่อ นวัตกรรม และเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา

ศึกษา วิเคราะห์ ความจำเป็นในการใช้สื่อและเทคโนโลยี ส่งเสริมให้ครูผลิตสื่อและนวัตกรรมการเรียนการสอน ประสานความร่วมมือในการผลิตจัดหา พัฒนาในการใช้สื่อนวัตกรรมกับสถานศึกษา บุคคล ครอบครัว องค์กรหน่วยงาน และสถาบันอื่น

6) การพัฒนาแหล่งเรียนรู้

สำรวจแหล่งเรียนรู้ทั้งในและนอกสถานศึกษาพัฒนาแหล่งการเรียนรู้เพื่อให้เกิดองค์ความรู้ ส่งเสริมให้ครูใช้แหล่งเรียนรู้ในการจัดกระบวนการเรียนรู้โดยครอบคลุมภูมิปัญญาท้องถิ่น

7) การนิเทศการศึกษา

จัดระบบการนิเทศวิชาการ และการเรียนการสอน ดำเนินการนิเทศ ประเมินผล การจัดระบบติดตามประสานงาน เพื่อพัฒนาระบบและกระบวนการนิเทศงานวิชาการ

8) การแนะแนวการศึกษา

จัดระบบแนะแนวทางวิชาการและวิชาชีพเชื่อมโยงกับระบบดูแลช่วยเหลือ นักเรียนและกระบวนการเรียนการสอน ดำเนินการแนะแนว ติดตามประเมินผล

9) การพัฒนาระบบประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา

จัดระบบ โครงสร้างองค์กร กำหนดเกณฑ์การประเมิน เป้าหมายความสำเร็จของสถานศึกษามาตรฐานการศึกษาและตัวชี้วัดของกระทรวง วางแผนการพัฒนากุณาการศึกษา ดำเนินตามแนวและติดตาม ตรวจสอบ และประเมินคุณภาพ เพื่อปรับปรุงพัฒนา

อย่างต่อเนื่อง ประสานกับสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดในการประเมินสถานศึกษา เพื่อเป็นฐานในการพัฒนาอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง

10) การส่งเสริมความรู้ด้านวิชาการแก่ชุมชน

ศึกษาสำรวจความต้องการ สนับสนุนงานวิชาการแก่ชุมชน จัดให้ความรู้ ความคิดและเทคนิค ทักษะทางวิชาการ เพื่อพัฒนาทักษะวิชาชีพ และคุณภาพชีวิต ส่งเสริมให้ ประชาชน ในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมทางวิชาการของสำนักเรียน มีการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ ประสบการณ์ระหว่างบุคคล ครอบครัวยุวมชนท้องถิ่น

11) การประสานความร่วมมือในการพัฒนาวิชาการกับสถานศึกษาอื่น

ประสานความร่วมมือ ช่วยเหลือในการพัฒนาวิชาการกับสำนักเรียน สถานศึกษาของรัฐ เอกชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั้งการศึกษาขั้นพื้นฐานและระดับ อุดมศึกษา บริเวณใกล้เคียง

12) การส่งเสริม และสนับสนุนงานวิชาการแก่บุคคล ครอบครัวยุวมชน องค์กร หน่วยงาน และสถาบันอื่นที่จัดการศึกษา

สำรวจ ศึกษาข้อมูลการจัดการศึกษา รวมทั้งความต้องการในการได้รับการสนับสนุนด้านวิชาการของบุคคล ครอบครัวยุวมชน องค์กร หน่วยงานและสถาบันสังคมอื่นที่จัดการศึกษา ส่งเสริมสนับสนุนการพัฒนาวิชาการ และคุณภาพการเรียนรู้ มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในการจัดการศึกษาของบุคคล ครอบครัวยุวมชน องค์กร หน่วยงานและสถาบันสังคมอื่นที่จัดการศึกษา

5.2งานงบประมาณ

กระทรวงศึกษาธิการ (2547 : 39-40) ได้กำหนดว่า งานงบประมาณเป็นภารกิจของ สถานศึกษาที่พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 มุ่งเน้นความเป็นอิสระ ในการบริหารจัดการมีความคล่องตัว โปร่งใส ตรวจสอบได้ ยึดหลักการบริหารมุ่งเน้นผลสัมฤทธิ์และบริหารงบประมาณแบบมุ่งเน้นผลงานให้มีการจัดหา ผลประโยชน์จากทรัพย์สินของสถานศึกษารวมทั้งจัดหารายได้จากบริการมาใช้บริหารจัดการ เพื่อประโยชน์ทางการศึกษาส่งผลให้เกิดคุณภาพที่ดีขึ้น ต่อผู้เรียน

วัตถุประสงค์

1) เพื่อให้สถานศึกษาบริหารงานด้านงบประมาณมีความเป็นอิสระ คล่องตัว โปร่งใส ตรวจสอบได้

2) เพื่อให้ได้ผลผลิต ผลลัพธ์เป็นไปตามข้อตกลงการให้บริการ

3) เพื่อให้สถานศึกษาสามารถบริหารจัดการทรัพยากรที่ได้อย่างเพียงพอ และมีประสิทธิภาพ

ขอบข่ายภารกิจ

1) การจัดทำและเสนอของบประมาณ

1.1) วิเคราะห์ และพัฒนานโยบายทางการศึกษา

1.2) จัดทำแผนกลยุทธ์หรือแผนพัฒนาการศึกษา

1.3) การวิเคราะห์ความเหมาะสมการเสนอของบประมาณ

จัดทำรายละเอียดแผนงบประมาณ แผนงาน โครงการและจัดลำดับความสำคัญของแผนงาน เสริมการจัดทำกรอบและคำของบประมาณการรายจ่ายระยะปานกลาง เพื่อปรับเป้าหมายผลผลิตใน 3 ปีข้างหน้าพร้อมกับปรับแผนงาน โครงการและกิจกรรมหลักให้สอดคล้องกับประมาณรายได้ของสถานศึกษาทั้งเงินงบประมาณและนอกงบประมาณเสนอต่อเขตพื้นที่การศึกษา

2) การจัดสรรงบประมาณ

2.1) การจัดสรรงบประมาณภายในสถานศึกษา

ศึกษาข้อมูลการจัดสรรงบประมาณที่แจ้งผ่านเขตการศึกษา วิเคราะห์กิจกรรมตามภารกิจงานที่ต้องดำเนินการตามมาตรฐาน โครงสร้างสายงาน แผนงาน เพื่อจัดลำดับความสำคัญให้เป็นไปตามกรอบวงเงินงบประมาณที่ได้รับและวงเงินนอกงบประมาณตามแผนระดมทรัพยากร จัดทำรายละเอียดแผนปฏิบัติการประจำปีงบประมาณ ขอความเห็นชอบจากคณะกรรมการสถานศึกษา

2.2) การเบิกจ่ายและการอนุมัติงบประมาณ

จัดทำแผนการใช้งบประมาณรายไตรมาส โดยกำหนดปฏิทินปฏิบัติงานรายเดือนให้เป็นไปตามแผนปฏิบัติการประจำปีงบประมาณ เสนอแผนการใช้งบประมาณวงเงินรวมเพื่อขออนุมัติเงินประจำงวดผ่านเขตพื้นที่การศึกษา ไปยังคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งเสนอต่อสำนักงบประมาณ การเบิกจ่ายงบประมาณเป็นไปตามแผนปฏิบัติการประจำปี

2.3) การโอนเงินงบประมาณ ให้เป็นไปตามขั้นตอนและวิธีการที่กระทรวงการคลังกำหนด

3) การตรวจสอบ ติดตามประเมินผลและรายงานผลการใช้เงินและผลการดำเนินงาน

3.1) การตรวจสอบติดตามการใช้เงินและผลการดำเนินงาน

จัดทำแผนการตรวจสอบติดตามการใช้เงินให้เป็นไปตามแผนปฏิบัติการประจำปีงบประมาณและแผนการใช้งบประมาณรายไตรมาส ประกันและดำเนินการตรวจสอบติดตามและนิเทศให้เป็นไปตามแผนการตรวจสอบ จัดทำข้อสรุปผลการตรวจสอบและข้อมูลสารสนเทศที่ได้และจัดรายงานข้อมูลการใช้งบประมาณ ต่อเขตพื้นที่การศึกษา

3.2) การประเมินผลการใช้เงินและผลการดำเนินงาน

4) การระดมทรัพยากรและการลงทุนเพื่อการศึกษา

4.1) การจัดการทรัพยากร

วางระบบการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ สนับสนุนให้บุคลากรและสำนักเรียนร่วมมือกันในการใช้ทรัพยากรในชุมชนให้เกิดประโยชน์ต่อการเรียนการสอน

4.2) การระดมทรัพยากร

ศึกษา วิเคราะห์กิจกรรม ภารกิจ งาน โครงการ ตามกรอบประมาณการระยะปานกลาง จัดลำดับความสำคัญ สํารวจนักเรียนที่ต้องการรับทุนสนับสนุน ศึกษาวิเคราะห์แหล่งทรัพยากร บุคคล หน่วยงาน องค์กร และท้องถิ่นที่มีศักยภาพให้การสนับสนุนตลอดจนติดต่อประสานความร่วมมืออย่างเป็นรูปธรรม

4.3) การจัดหารายได้และผลประโยชน์

วิเคราะห์ จัดทำแนวปฏิบัติ เพื่อจัดหารายได้และบริหารรายได้และผลประโยชน์ตามแต่ละสภาพของสถานศึกษาโดยไม่ขัดต่อกฎหมายหรือระเบียบที่เกี่ยวข้อง

4.4) กองทุนกู้ยืมเพื่อการศึกษา สํารวจความต้องการและคัดเลือก และประสานการกู้ยืมกับหน่วยปฏิบัติที่เกี่ยวข้อง

4.5) กองทุนสวัสดิการเพื่อการศึกษา วางระเบียบการใช้เงินสวัสดิการแล้วดำเนินการให้เป็นไปตามระเบียบ มีการกำกับติดตาม ตรวจสอบ

5) การบริหารการเงิน การเบิกเงินจากคลัง การรับเงิน การเก็บรักษา การจ่าย การนำส่ง การโอน การกันไว้เบิกเหลือปี ให้เป็นไปตามขั้นตอนที่กระทรวงการคลังกำหนด

6) การบริหารบัญชี

6.1) การจัดทำบัญชีการเงิน

ตั้งยอดบัญชีระหว่างปีงบประมาณทั้งการตั้งยอดภายหลังการปิดบัญชีงบประมาณปีก่อนและการตั้งยอดก่อนปิดบัญชีงบประมาณปีก่อน บันทึกเปิดบัญชีคงค้างบันทึกบัญชีประจำวันสรุปรายการบันทึกบัญชีทุกวันทำการ สรุปรายรับหรือรายจ่ายเงินผ่านบัญชี

แยกประเภทเงินสด เงินฝากธนาคารและเงินฝากคลัง ปรับปรุงบัญชีเมื่อสิ้นปีงบประมาณ ตรวจสอบความถูกต้องของเงินสดและเงินฝากธนาคารตามรายงานเงินคงเหลือประจำวัน ตรวจสอบความถูกต้องของบัญชีแยกประเภททั่วไป

6.2) การจัดทำรายงานทางการเงิน

จัดทำรายงานประจำเดือนส่งต้นสังกัดเป็นรายได้แผ่นดิน รายงานรายได้และค่าใช้จ่ายเงินประจำงวด จัดทำรายงานประจำปีโดยจัดทำงบแสดงฐานะทางการเงิน งบแสดงผลการดำเนินงานทางการเงิน งบกระแสเงินสดจัดทำโดยวิธีตรง ส่งรายงานให้สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานผ่านเขตพื้นที่การศึกษา

6.3) จัดทำและจัดหาแบบพิมพ์บัญชีทะเบียนและรายงานจัดหาแบบพิมพ์ใช้เอง

7) การบริหารพัสดุและทรัพย์สิน

7.1) การจัดทำระบบฐานข้อมูลสินทรัพย์ของสถานศึกษา

จัดทำทะเบียนคุมทรัพย์สินที่เป็นวัสดุ ครุภัณฑ์ให้เป็นปัจจุบันทั้งที่ซื้อหรือจัดหาจากเงินงบประมาณหรือนอกงบประมาณ จัดทะเบียนเป็นที่ราชพัสดุสำหรับที่ดินอาคาร สิ่งก่อสร้าง การจำหน่าย บริจาค หรือขายทอดตลาดให้เป็นไปตามระเบียบในกรณีที่หมดสภาพใช้ประโยชน์ ไม่ได้

7.2) การจัดหาพัสดุ

วิเคราะห์แผนงาน โครงการ ตรวจสอบกิจกรรมที่ต้องใช้พัสดุ จัดทำแผนระยะปานกลาง จัดหาพัสดุโดยสถานศึกษาเองหรือร่วมกับหน่วยงานอื่น

7.3) การกำหนดแบบรูปรายการหรือคุณลักษณะเฉพาะและจัดจ้าง จัดซื้อ จัดทำเอกสารแบบรูปรายการที่เป็นแบบมาตรฐาน จัดซื้อจัดจ้างโดยตรวจสอบงบประมาณ รายละเอียด เกณฑ์คุณลักษณะเฉพาะประกาศจ่าย / ขายแบบรูปรายการพิจารณาของคณะกรรมการจัดทำสัญญาและตรวจรับงานให้มอบเรื่องแก่เจ้าหน้าที่การเงินวางฎีกาเบิกจ่ายแก่ผู้ขายหรือผู้จ้าง

7.4) การควบคุม บำรุงรักษาและจำหน่ายพัสดุ

จัดทำทะเบียนคุมทรัพย์สินให้เป็นปัจจุบัน กำหนดระเบียบแนวปฏิบัติการใช้แต่งตั้งผู้รับผิดชอบในการเก็บ ควบคุม เบิกจ่าย และตั้งกรรมการตรวจสอบพัสดุประจำปี

5.3 งานบุคคล

กระทรวงศึกษาธิการ (2547 : 51) ได้กำหนดว่า งานบุคคลในสถานศึกษาเป็นภารกิจของสถานศึกษาที่พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 ที่มุ่งส่งเสริมให้สถานศึกษาสามารถ ปฏิบัติงานเพื่อตอบสนองภารกิจของสถานศึกษา เพื่อดำเนินการด้านการบริหารงานบุคคลให้เกิด ความคล่องตัว อิสระ ภายใต้กฎหมายระเบียบ เป็นไปตามหลักธรรมาภิบาลข้าราชการครูและ บุคลากรทางการศึกษาได้รับการพัฒนา มีความรู้ ความสามารถ มีขวัญกำลังใจ ได้รับการยกย่อง เชิดชูเกียรติ มีความมั่นคงและความก้าวหน้าในวิชาชีพ ซึ่งจะส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพการศึกษา ของผู้เรียนเป็นสำคัญ

วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อให้การดำเนินงานด้านการบริหารงานบุคคลถูกต้อง รวดเร็ว เป็นไปตามหลักธรรมาภิบาล
- 2) เพื่อส่งเสริมบุคลากรให้มีความรู้ความสามารถและมีจิตสำนึกในการปฏิบัติภารกิจที่รับผิดชอบให้เกิดผลสำเร็จตามหลักการบริหารแบบมุ่งผลสัมฤทธิ์
- 3) เพื่อส่งเสริมให้ครูและบุคลากรทางการศึกษาปฏิบัติงานเต็มตามศักยภาพ โดยยึดมั่นในระเบียบ วินัย จรรยาบรรณอย่างมีมาตรฐานแห่งวิชาชีพ
- 4) เพื่อให้ครูและบุคลากรทางการศึกษาที่ปฏิบัติงานได้ตามมาตรฐานวิชาชีพได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติ มีความมั่นคงและความก้าวหน้าในวิชาชีพ ซึ่งจะส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพการศึกษาของผู้เรียนเป็นสำคัญ

ขอบข่าย/ภารกิจ

- 1) การวางแผนอัตรากำลังและกำหนดตำแหน่ง
- 2) การสรรหาบรรจุและแต่งตั้ง
- 3) การเสริมสร้างประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน
- 4) วินัยและการรักษาวินัย
- 5) งานออกจากงาน

5.4 งานบริหารทั่วไป

กระทรวงศึกษาธิการ (2547 : 64 - 65) ได้กำหนดว่า งานบริหารทั่วไปเป็นภารกิจของสถานศึกษาที่พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2)

พ.ศ. 2545 งานที่เกี่ยวข้องกับการจัดระบบบริหารองค์กรให้บริการงานอื่นๆ บรรลุผลตามมาตรฐาน คุณภาพและเป้าหมายที่กำหนดไว้ โดยมีบทบาทหลักในการประสานส่งเสริมสนับสนุนและ อำนวยความสะดวกต่างๆ ในการให้บริการการศึกษาทุกรูปแบบ มุ่งพัฒนาสถานศึกษาให้ใช้ นวัตกรรมและเทคโนโลยีอย่างเหมาะสม ส่งเสริมในการบริหารจัดการศึกษาของสถานศึกษา ตามหลักการบริหารงานที่มุ่งเน้นผลสัมฤทธิ์ของงานเป็นหลัก โดยเน้นความโปร่งใส ความรับผิดชอบ ที่ตรวจสอบได้ ตลอดจนการมีส่วนร่วมของบุคคล ชุมชน และองค์กร ที่เกี่ยวข้องเพื่อให้การจัด การศึกษามีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อให้การบริการ สนับสนุน ส่งเสริม ประสานงานและอำนวยความสะดวก ให้การปฏิบัติงานของสถานศึกษาเป็นไปด้วยความเรียบร้อย มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล
- 2) เพื่อประชาสัมพันธ์ เผยแพร่ข้อมูลข่าวสารและผลงานของสถานศึกษาต่อ สาธารณชนซึ่งจะก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจ เจตคติที่ดีต่อกรมศึกษาและให้การสนับสนุน การจัดการศึกษา

ขอบข่ายและภารกิจ

- 1) การดำเนินงานธุรการ
 - ศึกษาวิเคราะห์สภาพงานธุรการ ระเบียบ กฎหมาย แนวปฏิบัติที่เกี่ยวข้องแล้ว วางแผนออกแบบระบบงานธุรการ ลดขั้นตอนการดำเนินงาน นำเอาระบบเทคโนโลยีมาใช้ โดยยึด หลักความถูกต้อง รวดเร็ว ประหยัดและคุ้มค่า จัดบุคลากรรับผิดชอบและพัฒนาให้มีความรู้ ความสามารถในการปฏิบัติงาน
- 2) งานเลขานุการคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน รวบรวมประมวล วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลที่จะใช้ประชุมคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ดำเนินงาน ด้านธุรการในการจัดประชุมแล้วจัดทำรายงานการประชุมและแจ้งมติ ที่ประชุมเพื่อรับทราบ ประสานการดำเนินงานตามมติการประชุม เรื่องการอนุมัติ อนุญาต สั่งการ เร่งรัดการดำเนินการ แล้วรายงาน
- 3) การพัฒนาระบบเครือข่ายข้อมูลสารสนเทศ จัดระบบฐานข้อมูลของ สถานศึกษาเพื่อใช้ในการบริหารจัดการภายในสถานศึกษาให้สอดคล้องกับระบบฐานข้อมูลของ เขตพื้นที่การศึกษาพัฒนาผู้รับผิดชอบ ให้มีความรู้ความสามารถและทักษะในการปฏิบัติงาน จัดระบบเครือข่ายเชื่อมโยงกับสถานศึกษาอื่น เขตพื้นที่การศึกษาและส่วนกลาง

4) การประสานงานและพัฒนาเครือข่ายการศึกษา

จัดให้มีระบบการประสานงานและเครือข่ายการศึกษา ประสานงานกับเครือข่ายเพื่อแสวงหาความร่วมมือช่วยเหลือ ส่งเสริม สนับสนุนงานการศึกษาของสถานศึกษากำหนดแผนโครงการหรือกิจกรรมเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเครือข่าย

5) การจัดระบบการบริหารและพัฒนาองค์กร

วางแผนการจัดระบบโครงสร้างการแบ่งส่วนราชการภายในระบบการทำงานและการบริหารงานดำเนินการให้เป็นไปตามโครงสร้าง ติดตามประเมินผล ปรับปรุงให้มีประสิทธิภาพส่วนการพัฒนาองค์กรให้ศึกษา วิเคราะห์ ข้อมูล สภาพปัจจุบันปัญหาและความต้องการในการพัฒนา กำหนดแนวทางการพัฒนาให้ครอบคลุม โครงสร้าง ภารกิจ บุคลากร เทคโนโลยี และกลยุทธ์ให้สอดคล้องกับสภาพปัจจุบันปัญหา ดำเนินการพัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ ทักษะ เจตคติ ความสามารถให้เหมาะสมกับงาน กำหนดเป้าหมาย ผลผลิต ผลลัพธ์ ตัวชี้วัดในการปฏิบัติงานของบุคลากร มีการติดตามประเมินผล เพื่อปรับปรุงพัฒนาองค์กร

6) งานเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา

วางแผนกำหนดนโยบาย การนำนวัตกรรมเทคโนโลยีมาใช้ในการบริหาร พัฒนา การศึกษา ระดมจัดหาเทคโนโลยี สนับสนุนให้บุคลากรนำเทคโนโลยีมาใช้ ส่งเสริมให้มีการพัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ความสามารถทักษะในการผลิตและการใช้ ให้มีการวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยี

7) การส่งเสริมสนับสนุนด้านวิชาการ งบประมาณ บุคลากรและบริหารทั่วไป

จัดระบบส่งเสริม สนับสนุนอำนวยความสะดวกในงานด้านวิชาการ งบประมาณ บุคลากรและบริหารทั่วไปโดยจัดหาสื่อวัสดุอุปกรณ์ เทคโนโลยีที่เหมาะสม

8) การบริหารจัดการอาคารสถานที่และสภาพแวดล้อม

วางแผนการบริหารจัดการอาคารสถานที่และสภาพแวดล้อม บำรุง ดูแล พัฒนาให้อยู่ในสภาพมั่นคง ปลอดภัย พร้อมทั้งจะใช้ประโยชน์

9) การจัดทำสำมะโนผู้เรียน สํารวจข้อมูล จำนวนนักเรียนจัดทำสำมะโนผู้เรียนเข้าระบบข้อมูลสารสนเทศเพื่อนำข้อมูลมาใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

10) การรับนักเรียน

กำหนดแผนการรับนักเรียนแล้วดำเนินการตามแผน ร่วมมือกับผู้ปกครองในท้องถิ่นชุมชนในการติดตามช่วยเหลือนักเรียนที่มีปัญหาในการเข้าเรียน แล้วรายงานผลการรับเด็กเข้าเรียนในเขตพื้นที่รับทราบ

11) การส่งเสริม ประสานงานจัดการศึกษาในระบบ นอกระบบ และตามอัธยาศัย
สำรวจความต้องการในการรับบริการศึกษาทุกรูปแบบ กำหนดแนวทางและ
ความเชื่อมโยงในการจัดและพัฒนาการศึกษาทั้งสามระบบ ตามความต้องการของผู้เรียนและท้องถิ่น
ประสานความร่วมมือกับบุคคล ชุมชน องค์กร หน่วยงานและสถาบันสังคมอื่นที่จัดการศึกษา

12) การส่งเสริมกิจการนักเรียน

วางแผนกำหนดแนวทางการจัดกิจกรรมแล้วดำเนินการจัดกิจกรรมและ
ส่งเสริมให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมอย่างหลากหลายตามความถนัดและความสนใจ
จัดกิจกรรมจากประสบการณ์จริงฝึกการปฏิบัติให้คิดเป็น ทำเป็น รักการอ่าน เกิดการใฝ่รู้
อย่างต่อเนื่อง

13) การประชาสัมพันธ์

วางแผนการประชาสัมพันธ์โดยการมีส่วนร่วมของบุคคล ชุมชน องค์กร
สถาบันและสื่อมวลชน จัดให้มีเครือข่ายการประสานงานประชาสัมพันธ์และผู้รับผิดชอบงาน
สร้างกิจกรรมหลากหลายรูปแบบยึดการมีส่วนร่วมของเครือข่ายประชาสัมพันธ์

14) การส่งเสริม สนับสนุน และประสานจัดการศึกษาของบุคคล ชุมชน องค์กร
และหน่วยงานอื่นกำหนดแนวทางส่งเสริมให้คำปรึกษาแนะนำส่งเสริมสนับสนุนประสาน
ความร่วมมือในการจัดการศึกษาร่วมกับบุคคล ชุมชน องค์กร หน่วยงาน และสถาบันอื่นที่จัด
การศึกษา

15) การจัดระบบควบคุมภายในหน่วยงาน

วิเคราะห์สภาพปัจจุบันปัญหาตามโครงสร้างและภารกิจโดยวิเคราะห์ความเสี่ยง
ของการดำเนินงาน กำหนดปัจจัยเสี่ยง จัดลำดับความเสี่ยง กำหนดมาตรการในการป้องกัน
ความเสี่ยง วางแผนการจัดระบบการควบคุมตามหลักเกณฑ์ภายในให้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย
นำมาตรการป้องกันความเสี่ยงไปใช้ดำเนินการ ควบคุมตามหลักเกณฑ์มาตรการและวิธีการที่
สำนักงานตรวจเงินแผ่นดินกำหนด

16) งานบริการสาธารณะ

จัดระบบข้อมูลข่าวสารเพื่อสาธารณะให้บริการข้อมูล ข่าวสารและบริการอื่น ๆ
แก่สาธารณะชนตามความเหมาะสมและศักยภาพของสถานศึกษา

17) งานที่ไม่ได้ระบุในงานอื่น

จัดให้มีผู้รับผิดชอบวางแผนการปฏิบัติงานและดำเนินการให้เสร็จสิ้นตาม
ภารกิจที่ได้รับมอบหมาย

6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้ได้รวบรวมงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยภาพรวม ได้แก่ การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี แผนกธรรม และแผนกสามัญศึกษา เนื่องมาจากงานวิจัยที่เกี่ยวกับการศึกษาสงฆ์ที่เรียกว่า พระปริยัติธรรม นั้น เป็นที่ทราบโดยทั่วไปว่ายังมีไม่มากเท่าที่ควร ฉะนั้น จึงประมวลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาประกอบการศึกษา ดังนี้

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2526 : 59) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง สภาพการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย พบปัญหาการศึกษาของพระสงฆ์ไทยว่า (1) การบริหารและดำเนินการศึกษา เป็นเรื่องของทางวัด / สำนักเรียน และท้องถิ่นนั้น ๆ ไม่มีการกระจายทรัพยากรให้ทั่วถึง และคณะสงฆ์เน้นการศึกษาในแนวตั้ง คือ การสอบผ่านชั้นการศึกษาระดับสูง ไม่สนใจปัญหาที่ว่า ภิกษุสามเณร ได้รับการศึกษาทั่วถึงหรือไม่ (2) ไม่มีหลักสูตรระยะสั้นหรือหลักสูตรเฉพาะกิจที่จะนำไปใช้ในสังคมปัจจุบัน โดยเฉพาะหลักสูตรที่สนองต่อการบวชระยะสั้น วยพื้นฐานการศึกษา ประสบการณ์ และอื่น ๆ ที่ต้องศึกษาหลักสูตรเดียวกันทั้งหมด จึงเป็นการยากที่จะศึกษาพระปริยัติธรรมได้ผลดี (3) คณะสงฆ์ขาดหลักเกณฑ์มาตรฐานกลางในการรับครู – อาจารย์ ทำให้การเรียนการสอนไม่ได้ผล (4) ภิกษุสามเณร ลาสิกขาในระหว่างการศึกษา ทำให้เกิดความสูญเปล่าทางการศึกษา (5) การศึกษาพระปริยัติธรรม ยังไม่แพร่หลาย โดยเฉพาะวัดในส่วนภูมิภาค ทำให้ขาดแคลนภิกษุสามเณรที่มีความรู้ทางพระปริยัติธรรมที่จะเป็นผู้นำที่ค้ำทางศาสนา

จรัส ในเสนา (2539 : บทคัดย่อ) ศึกษาวิจัยเรื่อง สภาพและปัญหาการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรม เขตการปกครองคณะสงฆ์ ภาค 4 ผลการวิจัยพบปัญหาจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรม พบว่า

- 1) ครูผู้สอน ได้รับเงินนิตยภัต / เงินค่าตอบแทนน้อย
- 2) ขาดงบประมาณในการจัดสร้างอาคารเรียน
- 3) ขาดงบประมาณในการจัดการศึกษา
- 4) ขาดวัสดุอุปกรณ์การศึกษาและสื่อการเรียนการสอน
- 5) ขาดการประชาสัมพันธ์เนื่องจากขาดวัสดุและอุปกรณ์

กิริติ ศรีวิเชียร (2529 : ก) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับผลการเรียนของนักเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี พบว่า

- 1) ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับผลการเรียนในวิชาบาลี ไวยากรณ์ เมื่อวิเคราะห์ด้วยสหสัมพันธ์ ได้แก่ สักส่วนครูต่อนักเรียน จำนวนวิชาที่สอบ แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ และประสบการณ์การสอน

2) ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับทัศนคติต่อวิชาบาลีไวยากรณ์ ได้แก่ ความสนใจในการเรียน และบรรยากาศในชั้นเรียน

3) ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับผลการเรียนรวมชุดแรก ได้แก่ ความสนใจในการเรียนและบรรยากาศในชั้นเรียนชุดที่สอง ได้แก่ สัดส่วนครูต่อนักเรียน ระดับการศึกษาทางบาลีของครู พิสัยอายุของนักเรียน และค่านิยมกัต

สุแทน โคตรภูเวียง (2530 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการบริหาร โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในภาคคณะสงฆ์ 9 ผลการวิจัยพบว่า

1. โครงสร้างการบริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญ ในภาคคณะสงฆ์ 9 ส่วนใหญ่จะมีโครงสร้างการบริหารที่คล้ายคลึงกัน คือ เป็นแบบโครงสร้างสายงานหลักโดยมีผู้จัดการเป็นผู้บังคับบัญชาสูงสุด รองลงมาคือครูใหญ่ ผู้ช่วยครูใหญ่ หัวหน้าฝ่ายรับผิดชอบงานฝ่ายต่าง ๆ ตลอดจนกันลงมาซึ่งมักจะมี 4 ฝ่าย คือ ชุรการ วิชาการ ทะเบียนและปกครอง

2. ผู้บริหารครูผู้สอนมีความคิดเห็นว่าโรงเรียนได้ปฏิบัติงานบริหารการศึกษาทั้ง 6 ด้าน คือ วิชาการ บุคลากร ชุรการ กิจกรรมนักเรียน อาคารสถานที่ และความสัมพันธ์กับชุมชนอยู่ในระดับกลาง

3. ปัญหาและอุปสรรคเกี่ยวกับการบริหารงาน ส่วนใหญ่เกิดจากโครงสร้างการบริหารที่ขาดความชัดเจน และเกิดจากการขาดแคลนปัจจัยการบริหารที่สำคัญ ได้แก่ เงิน งบประมาณ วัสดุ อุปกรณ์ และบุคลากรที่มีความสามารถทางการศึกษา

พระมหามณเฑียร ธีรานนุ โท (2534 : 78) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การจัดการศึกษาของพระสงฆ์ไทย พ.ศ. 2489 – 2530 การดำเนินการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ สำหรับพระภิกษุสามเณรพบว่า มีปัญหาและอุปสรรคอย่างมาก โดยเฉพาะระบบการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม แผนกบาลีเดิม ทั้งในด้าน การบริหาร หลักสูตร การเรียนการสอน รวมถึงในด้านคุณภาพและผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษา อันเป็นผลมาจากการไม่เอาใจใส่อย่างจริงจังจากรัฐและคณะสงฆ์

ทวี บุญมี (2535) ได้ศึกษาการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม ของคณะสงฆ์อำเภอเมืองจังหวัดเชียงใหม่ พบว่า

1. ครูและนักเรียนพระปริยัติธรรม ส่วนใหญ่ยังไม่ทราบวัตถุประสงค์ของหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกธรรมอย่างชัดเจน นักเรียนส่วนใหญ่ต้องการให้มีการปรับปรุงหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพสังคมปัจจุบัน

2. การเรียนการสอนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม ครูส่วนมากไม่ได้แจ้งวัตถุประสงค์ของการเรียนการสอนให้ทราบ ครูมักจะใช้วิธีบรรยายในการสอนเป็นหลัก และมักใช้กระดานและชอล์กเป็นอุปกรณ์การสอน เข้าใจว่าเห็นว่านักเรียนขาดความสามารถในด้านปฏิบัติ

3. ผลการเรียนรู้การสอนพระปริยัติธรรมยังไม่เป็นที่น่าสนใจนัก และประกาศนียบัตรยังไม่เป็นที่ยอมรับของสังคมภายนอก

4. ครูผู้สอนพระปริยัติธรรมยังไม่ได้รับการสนับสนุนจากคณะสงฆ์และทางราชการอย่างเพียงพอ

5. การร่วมมือระหว่างวัดและโรงเรียนในการจัดหาแหล่งความรู้ เช่น หนังสือเพื่อการศึกษาค้นคว้ามีน้อยมาก

สำเร็จ อุดแดง (2537 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาสภาพปัจจุบันและความต้องการในด้านการศึกษาของพระสงฆ์ในจังหวัดน่าน พบว่า การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาในด้านผู้เรียน ผู้สอน การจัดการของสำนักเรียน อุปกรณ์การเรียนการสอนและงบประมาณสนับสนุนมีความพร้อมในระดับปานกลาง และมีความต้องการการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญมากที่สุด

สุรัชย์ ขยัน (2539 : บทคัดย่อ : ค) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การประเมินการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ จังหวัดลำพูน พบว่า การจัดการศึกษาด้านพระปริยัติธรรมยังไม่เป็นไปตามความต้องการของหน่วยงานและผู้เกี่ยวข้องกับการศาสนาเท่าที่ควร ในด้านปัจจัยพื้นฐานในการจัดการศึกษา ยังมีความเหมาะสมน้อย โดยเฉพาะด้านอาคารสถานที่ การจัดการวัสดุอุปกรณ์ งบประมาณ ยังไม่สอดคล้องกับเกณฑ์ คุณภาพการศึกษายังไม่เป็นไปตามเกณฑ์เท่าที่ควร ในด้านกระบวนการจัดการศึกษาอยู่ในสภาพที่ไม่เหมาะสม ทั้ง 3 ด้าน คือ การบริหารและการบริการการศึกษา การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน การวัดและประเมินผลการศึกษา ในสภาพการจัดการศึกษายังมีความเหมาะสมน้อย การจัดการศึกษายังไม่ทั่วถึง คุณภาพการศึกษายังไม่เป็นไปตามเกณฑ์ที่กำหนด

สวัสดิ์ มีอบ และคณะ (ออนไลน์, 2541 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาสภาพปัญหาการบริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม จังหวัดกำแพงเพชร พบว่า สภาพปัญหาทั้ง 4 ด้าน คือ ด้านวิชาการ ด้านธุรการ ด้านการปกครอง ด้านการบริการ มีปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง และสาเหตุที่สำคัญของปัญหาในการบริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม ได้แก่ งบประมาณและการจัดบุคลากร